

Van de marge naar de macht De ChristenUnie (2000-2010)

Gerrit Voerman

‘Het is nog niet geopenbaard wat wij zijn zullen.’ Toen Henk van Rhee door het bestuur van de ChristenUnie in het voorjaar van 2003 tot directeur van het partijbureau werd benoemd, las hij deze zin in de eerste brieven van Johannes.¹ De tekst was zeer toepasselijk voor de partij waar hij ging werken. In 2000 waren het GPV en de RPF politiek samengegaan, hoewel ze in organisatorisch opzicht nog hun zelfstandigheid hielden. Het vernieuwende school in het gezamenlijke program en de gemeenschappelijke lijst bij de Tweede Kamerverkiezingen, en juist dat leek op een grote teleurstelling uit te draaien. In plaats van dat er meer kiezers op de ChristenUnie afkwamen, draaiden zij haar de rug toe: zowel bij de Kamerverkiezingen van mei 2002 als die van januari 2003 verloor de nieuwe partijformatie een zetel. Bij Van Rhees aantreden had de partij er slechts drie over, had ze in korte tijd een paar duizend leden verloren en zat ze met een tekort van ettelijke honderdduizenden euro’s financieel aan de grond. Dat drie jaar later de ChristenUnie haar zeteltal zou hebben verdubbeld en tot de regering zou zijn toegetreden, was op dat moment volstrekt niet te verwachten: de weg vanuit de marge van de politiek naar het centrum van de macht was kort.

In deze bijdrage komen de eerste tien jaar van het bestaan van de ChristenUnie aan de orde.² Dit decennium valt ruwweg in drie perioden uiteen. De eerste loopt van de oprichting in januari 2000 tot de organisatorische fusie aan het einde van 2003. Door de electorale tegenslag verkeerde de partij toen in zwaar weer. Hierop volgden enkele jaren waarin de ChristenUnie meer in beeld kwam. Enerzijds wist partijleider André Rouvoet de aandacht op zich te vestigen, anderzijds timmerde de partij buiten het parlement aan de weg met enkele opvallende campagnes. De derde fase breekt aan met de overwinning van de ChristenUnie bij de Kamerverkiezingen van november 2006. Met haar zes zetels kon zij het CDA en de PVDA aan een regeringsmeerderheid helpen. Bijna drie jaar maakt de partij nu deel uit van het kabinet.

Politieke fusie

Op 22 januari 2000 besloten het GPV en de RPF een unie te vormen onder de naam 'ChristenUnie'.³ Hun samengaan was nog overwegend politiek van aard; onder de vlag van de Unie moesten onder meer de kandidatenlijst en het program voor de komende Tweede Kamerverkiezingen (die voor mei 2002 op de kalender stonden) tot stand komen. De partijorganisaties van het Verbond en de Federatie bleven voornamelijk afzonderlijk bestaan en behielden ook hun eigen besturen. Deze legden zich toe op de financiën, de ledenadministratie en het ledentoelatingsbeleid – het zo gevoelige punt voor het GPV. De nogal voorzichtige organisatorische structuur van een unie was bedoeld om draagvlak te creëren en 'aarzelende GPV'ers over de streep te sleuren'.⁴ De Federatieraad van de RPF en de algemene vergadering van het GPV vormden gezamenlijk het congres van de ChristenUnie.

De RPF was altijd een warm pleitbezorger geweest van het samengaan met het GPV. Voor veel van haar leden ging de Unie dan ook lang niet ver genoeg; zij hadden liever meteen een fusie. Desalniettemin stemde de Federatieraad op 22 januari unaniem in met de komst van de nieuwe partijformatie. Partijleider Leen van Dijke reageerde juichend: 'Een lang gekoesterde wens van de RPF is in vervulling gegaan. Na eeuwen van afsplitsingen is het nu tijd voor eenheid. Dankbaarheid voert vandaag de boventoon.'⁵ Hij verwachtte dat de Unie bij de komende Kamerverkiezingen twee à drie zetels winst zou kunnen halen. Voor het Tweede Kamerlid Rouvoet was het 'een grote vreugde' dat beide partijen samengingen in een unie.⁶ Hoe euforisch de stemming ook was, de Federatieraad plaatste wel twee kanttekeningen. De afgevaardigden namen een motie aan die op korte termijn het directe lidmaatschap van de ChristenUnie op plaatselijk niveau mogelijk moest maken. Aanvankelijk was afgesproken dat degenen die zich bij de nieuwe formatie wilden aansluiten, moesten kiezen tussen een lokale kiesvereniging van GPV of RPF, of zich als sympathisant bij de landelijke Unie moesten laten inschrijven. Door toedoen van de Federatieraad konden zij vanaf maart 2001 direct lokaal lid van de ChristenUnie worden. De andere motie van de Federatieraad drong erop aan dat het Kernprogramma van de ChristenUnie zou vermelden dat de overheid de geestelijke en politieke vrijheden moest waarborgen 'om God te dienen naar Zijn Woord'.⁷ De meeste GPV'ers waren hier niet zo mee ingenomen; zij vonden dit te veel naar theocratie rieken. In november 2000 zwakte het Uniecongres deze uitspraak af.⁸

In de algemene vergadering van het GPV kregen moties om de Unieverklaring, de Uniefundering of het conceptkernprogramma te wijzigen weinig steun. Duidelijk was wel dat het enthousiasme van de achterban van het Verbond niet zo groot was als dat van de RPF, hoewel er van de 141 kiesverenigingen die aanwezig waren slechts vijf tegen stemden – en dat was minder dan verwacht. Dat GPV-voorzitter Janco Cnossen aan het begin van de vergadering nadrukkelijk stelde dat vertegenwoordigers van de Unie konden worden aangesproken op de Bijbel en de belijdenisgeschriften, heeft twijfelaars wellicht over de streep getrokken.

Tweede Kamerfractievoorzitter Gert Schutte noemde de uitslag ‘een bevestiging van de voorzichtige koers die is uitgezet’: wel politieke integratie, maar geen organisatorische fusie.⁹ Op die manier rechtvaardigde hij ook zijn eigen uiterst behoedzame optreden in het samenwerkingsproces. Diverse kiesverenigingen maakten duidelijk dat de partijen bij de coöperatie niet te hard van stapel moesten lopen. Al met al was de sfeer minder uitgelaten dan bij de RPF. Cnossen verheelde niet dat het vervagen van het eigen politieke gezicht weemoedig stemde: ‘De partij heeft immers meer dan vijftig jaar aan een gereformeerd volksdeel een eigen gezicht gegeven.’¹⁰

De naam ChristenUnie was bedacht door een RPF-lid uit Noord-Holland. Nadat een aantal reclamedeskundigen was geraadpleegd, werd deze benaming uitverko- ren.¹¹ Zij bleef geheim tot aan de onthulling op 22 januari. Verwijzingen naar de namen van de beide partijen (‘gereformeerd’ of ‘reformatorisch’) waren met opzet achterwege gebleven. Van Dijke vond de naam ‘perfect’. Schutte reageerde zuiniger: ‘het blijft wennen’.¹² Van Middelkoop sprak van ‘een vlekje op deze dag’, omdat de naam niet naar een politiek beginsel verwees. ‘Het kan net zo goed de naam van een bond van vrouwenverenigingen zijn.’ Hem was de aanduiding eveneens ‘te hovaardig... Alsof mensen die op ons stemmen betere christenen zouden zijn dan christenen die op andere partijen stemmen’.¹³ RPF-voorzitter Thijs van Daalen en zijn collega Cnossen van het GPV vonden deze kritiek niet verstandig.

De ChristenUnie wilde de nadruk leggen op barmhartigheid en gerechtigheid. Zij beschouwde zichzelf niet als links of rechts, maar – in de traditie van de RPF – als christelijk-sociaal. De SGP liet weten de ChristenUnie alle goeds te wensen, maar waarschuwde dat zij geen mini-CDA met een verblekend christelijk karakter zou moeten worden.¹⁴

Organisatorische samensmelting minus de partijorganisaties

Onderdeel van de politieke unie was de integratie van de fracties van het GPV en de RPF in de volksvertegenwoordigingen op de verschillende bestuurlijke niveaus. Zo gingen al snel de Tweede Kamerfracties elke week gezamenlijk vergaderen. Voor die tijd werkten ze overigens ook al nauw samen en voerden ze vaak namens elkaar het woord.¹⁵ In de eerste maanden van 2001 fuseerden de fracties. Het nieuwe verband tooide zich met de naam ChristenUnie – volgens het presidium van de Tweede Kamer verzette de Kieswet zich hier niet tegen.¹⁶ In de Eerste Kamer hadden de twee partijen al in 1999 één fractie gevormd, die nu ook onder de naam ChristenUnie verder ging. In het Europees Parlement veranderde er nog niet zoveel, daar bleven beide partijen met de SGP samenwerken.

In de afspraken over de unie was verder bepaald dat het GPV en de RPF als partijen hun organisatorische zelfstandigheid behielden. Dat gold echter niet voor hun neveninstellingen, redacties van partijperiodieken en ondersteunende secretariaten. In hoog tempo werden deze organisatorisch in elkaar geschoven, waarna

zij voortaan onder de vlag van de ChristenUnie functioneerden. Na een periode van samenwerking op twee lokaties betrokken beide partijbureaus in de zomer van 2001 gezamenlijk een kantoorpand in Amersfoort. In september 2000 verscheen het eerste nummer van *HandSchrift*, dat in de plaats kwam van de ledenbladen van GPV en RPF. De titel verwees naar de Heilige Schrift als inspiratiebron en naar het logo van de ChristenUnie. De wetenschappelijke bureaus fuseerden eveneens, waarbij de naam van het GPV-bureau (Groen van Prinsterer Stichting) werd overgenomen. Directeur Roel Kuiper van het RPF-bureau ging de nieuwe instelling leiden, zijn collega Rienk Janssens van het GPV werd adjunct. De vereniging van GPV-bestuurders en die van RPF-bestuurders sloten zich in januari 2002 aaneen tot de Vereniging van ChristenUnie-bestuurders. Met de Groen van Prinsterer Stichting gaf deze vereniging het blad *DenkWijzer* uit, het studieblad van de ChristenUnie.

In mei 2000 besloten de jongerenorganisaties van GPV en RPF, de Gereformeerde Politieke Jongeren Club (GPJC) en de RPF-Jongeren, op hun jaarvergaderingen tot een fusie. De nieuwe organisatie, die in september van start ging, kreeg de naam PerspectieF. Met die naam wilden de ChristenUnie-jongeren aangeven dat er sprake was van 'uitzicht, hoop en toekomst'.¹⁷ Het besluit te fuseren was ook bedoeld om de moederpartijen ertoe aan te zetten haast te maken met de volledige organisatorische samensmelting. PerspectieF wilde daarbij een voortrekkersrol spelen. Op voorstel van de jongeren nam het Uniecongres in maart 2001 een motie aan waarin werd uitgesproken dat het bestuur een volledige fusie tussen GPV en RPF 'niet langer dan volstrekt noodzakelijk' mocht uitstellen.¹⁸

Zo waren binnen twee jaar na de totstandkoming van de 'politieke' ChristenUnie alle organisatorische structuren rondom het GPV en de RPF gefuseerd. Hun fracties waren in elkaar geschoven, evenals alle neveninstellingen (wetenschappelijke bureaus, jongerenorganisaties en bestuurdersverenigingen), de ondersteunende apparaten en de redacties van hun ledenbladen en wetenschappelijke tijdschriften. Wat resteerde waren de beide partijorganisaties, die niet veel meer waren dan lege hulzen. Als regel kwamen zij tijdens de congressen van de ChristenUnie kort bijeen om zich te buigen over een beperkt aantal bestuurlijke aangelegenheden, zoals de hoogte van de contributie of het vaststellen van de jaarrekening. Het GPV en de RPF mochten formeel in organisatorisch opzicht dan nog altijd autonoom zijn, duidelijk was wel dat die zelfstandigheid weinig meer om het lijf had. Even helder was het dat zij niet lang stand zou houden tegen de eigen dynamiek die het samenwerkingsproces met de unie had opgeroepen.

Dominantie van de RPF?

Parallel aan deze 'perifere' samensmelting van het GPV en de RPF – dat wil zeggen: de fusie van al hun organisatorische verbanden behalve de partijen zelf – trad al snel na de totstandkoming van de ChristenUnie de RPF op de voorgrond: de

belangrijke functies in de nieuwe partijformatie werden door leden van deze partij ingenomen. Van Dijke, de politiek leider van de RPF, werd in maart 2001 voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie; GPV'er Schutte had na bijna twintig jaar de Kamer verlaten. RPF-senator Egbert Schuurman was al sinds 1999 voorzitter van de gemeenschappelijke Eerste Kamerfractie. Het Uniecongres koos in mei 2000 RPF-voorzitter Van Daalen tot de eerste voorzitter van de ChristenUnie, en RPF-secretaris Marien Bikker tot de eerste secretaris. Kuiper was tot directeur benoemd van het gefuseerde wetenschappelijk bureau. GPV'ers waren alleen te vinden op het tweede echelon: de Vereniging van ChristenUnie-bestuurders werd voorgezeten door burgemeester Joop Alssema van Staphorst. Perspectief werd aanvankelijk geleid door de GPV'er Annette van Kalker en de RPF'er Hans Valkenburg. 'Het GPV lost langzaam op in de RPF', zo schreef het *Reformatorisch Dagblad* al in september 2000 niet zonder enige overdrijving, het eenwordingsproces 'staat in het teken van een dominante RPF en een aarzelend aanhakend GPV'.¹⁹ Het aanvallen en verdedigen dat de samenwerking in de jaren vóór 2000 typeerde, zette zich zo bezien ook na de totstandkoming van de ChristenUnie voort.

Het overwicht van de RPF was niet alleen zichtbaar in de bezetting van de gezichtsbepalende posities in de ChristenUnie, maar kwam ook tot uitdrukking in het partijmodel dat de nieuwe formatie aanhing. De Unie wilde meer dan voorheen een wervende, bredere politieke beweging zijn die contact onderhield met burgers en met kerken en maatschappelijke organisaties, en niet alleen een partij die uitsluitend parlementair actief zou zijn.²⁰ Met deze sterkere oriëntatie op de samenleving stond zij meer in de traditie van de RPF dan in die van het GPV. Van Dijke bijvoorbeeld beschouwde de Kamerfractie als de 'parlementaire presentatie... van een christelijk-sociale beweging'. De fractieleden moesten zich niet alleen door de Kameragenda laten leiden, zij dienden ook het land in te trekken en bereikbaar te zijn voor het volk; zij waren in zijn ogen 'niet alleen controleur van de regering en medewetgever, maar vooral ook volksvertegenwoordiger en ombudsman'. Als iemand in nood een beroep op hem deed, dan liet Van Dijke zo nodig daarvoor een vergadering schieten.²¹

Deze grotere maatschappelijke gerichtheid en betrokkenheid van het Kamerlid sprak GPV'ers minder aan. 'Mijn werkzaamheden liggen in eerste instantie hier in de vergaderzaal, waar bindende besluiten worden genomen', zo stelde Van Middelkoop, die de 'beweging'-benadering 'wat modieus' noemde. In het Verbond was altijd juist de beheersing van het politieke ambacht in de Tweede Kamer van het allergrootste belang geacht. Piet Jongeling en later Schutte hadden zich met hun inhoudelijke deskundigheid en kennis van de parlementaire procedures en mores een aanzien verworven dat de omvang van het Verbond ver te boven ging. Van Middelkoop, die deelde in deze brede erkenning van de kwaliteiten van de GPV-Kamerleden, was van mening dat het noodzakelijk was het geringe aantal Kamerzetels te compenseren door een gedegen inhoudelijke inbreng. 'Je bijdragen

aan het debat moeten zuiver, gedegen en realistisch zijn. Dan luisteren ze naar je. Studeren, studeren, studeren!’²²

GPV'er Veling wordt lijsttrekker

Gezien de in korte tijd in verschillende opzichten nogal afgenomen herkenbaarheid van het GPV in de ChristenUnie, in combinatie met de langer bestaande grotere terughoudendheid onder de leden en waarschijnlijk ook het electoraat van het Verbond ten aanzien van het eenwordingsproces, was het vrijwel uitgesloten dat de nieuwe lijsttrekker voor de Tweede Kamerverkiezingen door de RPF zou worden geleverd. Het risico dat een deel van de achterban van het GPV zou afhaken was daarvoor te groot. Daartegenover stond dat de RPF in de Tweede Kamer een zetel meer telde dan het GPV, wat haar een zeker recht gaf om de eerste positie van de kandidatenlijst te claimen. Bovendien was van Van Dijke bekend dat hij graag wilde. In 2000 had hij te kennen gegeven ‘beschikbaar te zijn voor de functie waartoe de partij hem roept’. Dat zijn partij in stemmental tweemaal zo groot was als het GPV en anders dan het Verbond volgens de opiniepeilingen ook electoraal in de lift zat, was voor hem reden het fractievoorzitterschap van de ChristenUnie te claimen – en bij implicatie ook het lijsttrekkerschap. Een lijstaanvoerder van buiten de fracties vond hij geen goed idee: ‘dat zou in politiek Den Haag een zeer vreemde figuur zijn’.²³

Om een oplossing te vinden voor dit delicate probleem in de prille partijformatie werd een commissie van wijze mannen ingesteld.²⁴ In december 2001 legde die aan het bestuur van de ChristenUnie een lijstje voor met de namen van de personen voor de plaatsen één tot en met tien, waarbij zij gebruikmaakte van de ‘groslijsten’ met (elk twintig) namen die RPF en GPV eerder hadden opgesteld. Op 17 januari 2001 maakte het Uniebestuur bekend dat GPV-senator Kars Veling de nieuwe lijsttrekker werd. In plaats van iemand uit de Tweede Kamerfractie aan te wijzen – zoals Van Dijke had gewild – was voor een relatieve buitenstaander gekozen, die minder sterk met een van de beide bloedgroepen verbonden was. Unievoorzitter Van Daalen zei in een toelichting dat met Veling de ChristenUnie een lijsttrekker had met wie men ‘zou loskomen van een typische RPF- of GPV-uitstraling’.²⁵

De wiskundige en filosoof Veling, rector van het Greijdanuscollege in Zwolle, was van toenadering tussen de RPF en het GPV altijd een ‘verklaard voorstander’ geweest. ‘Ik zag geen reden om gescheiden te blijven en realiseerde me dat we elkaar hard nodig hadden en samen ook wervend konden zijn in een geseculariseerde samenleving.’²⁶ Volgens commentaren in de pers was de keuze voor Veling vooral ingegeven door de wens om de meer sceptische aanhang van het Verbond tegemoet te komen.²⁷ Voor RPF-aanvoerder Van Dijke was de aanwijzing van Veling als lijstaanvoerder ‘best even slikken’. Na acht jaar als fractievoorzitter op het eerste plan te hebben geopereerd, moest hij een stap terug doen; hij erkende ‘dat het wennen is om in de nieuwe positie straks mijn plaats in te nemen’.²⁸

Niettemin zei hij zich door privéomstandigheden goed te kunnen verenigen met de tweede plaats die hem op de kandidatenlijst was toebedeeld, ook al omdat hij de garantie had gekregen dat de keuze voor Veling geen verandering van de door hem voorgestane christelijk-sociale koers zou betekenen.

Het Uniecongres verkoos Veling in maart met een ovatie tot lijsttrekker. Een voorstel van een RPF-kiesvereniging om Van Dijke lijstaanvoerder te maken, had geen schijn van kans.²⁹ Met Veling had de ChristenUnie een lijsttrekker gekregen die vooral voor ‘intern gebruik’ was: hij werd als een bruggenbouwer beschouwd die in de eerste plaats de GPV-achterban aan zich moest binden. Met zijn wat bedachtzame en beschouwende benadering – door sommigen als saai betiteld – leek Veling niet de meest aangewezen persoon om nieuwe kiezersgroepen voor de ChristenUnie aan te boren. Van Dijke had met zijn flair en zijn lossere, gedreven stijl op dat vlak waarschijnlijk betere papieren.³⁰ Hij moest Veling echter voor laten gaan.

Rumoer over de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen

Achter Veling en Van Dijke namen de zittende Kamerleden Rouvoet (RPF), Van Middelkoop (GPV) en Dick Stellingwerf (RPF) de volgende plaatsen op de lijst in. Op nummer zes kwam Arie Slob, die Schutte in de Tweede Kamer was opgevolgd. Het bestuur zei daarmee voor ervaring en continuïteit te kiezen. De eerste vrouwelijke kandidaat, het Heerenveense RPF-gemeenteraadslid Tineke Huizinga-Heringa, kreeg de naar alle waarschijnlijkheid niet-verkiesbare zevende plek toebedeeld. Nog nooit hadden GPV en RPF een vrouwelijk Kamerlid gehad, en het leek erop dat de ChristenUnie deze traditie zou voortzetten. Huizinga was teleurgesteld over haar positie; ze meende dat het – los van haar eigen persoon – een goede zaak zou zijn wanneer ook een vrouw de ChristenUnie in het parlement zou vertegenwoordigen, al was het maar om aan te tonen dat de partij geen principiële bezwaren heeft tegen vrouwen in de politiek, zoals de SGP.³¹

Tegen deze lage plaats voor de eerste vrouwelijke kandidaat kwam in de Unie verzet. De jongerenorganisatie Perspectief was van mening dat de partijtop ‘een beetje meer lef’ had mogen tonen door een vrouw te kandideren bij de eerste vijf.³² Menno Rasch, voorzitter van de kiesvereniging Utrecht en eerder een van de initiatiefnemers van het platform Transformatie, zette onder de naam Transfusie een interne pressiegroep op met als doel een vrouw op een verkiesbare plaats te krijgen. ‘Met de voorgestelde lijst zou de ChristenUnie na de komende verkiezingen kunnen uitkomen op zes mannelijke Tweede Kamerleden, vier mannelijke Eerste Kamerleden en twee mannelijke europarlementariërs. Met twaalf mannelijke parlementariërs is het moeilijk vol te houden dat de ChristenUnie een vrouwvriendelijke partij is.’³³ Een motie van de kiesvereniging Utrecht, die Huizinga op de vijfde plaats wilde zetten, haalde het overigens bij lange na niet. De oud-cam-

pagneleider van de RPF Kees Smits schudde zijn hoofd: 'Ik mis hier het gevoel om te scoren. En dat is toch waar het om draait in de politiek.'³⁴

TransFusie uitte ook kritiek op 'de weinig democratische procedure' rond de kandidaatstelling, die niet altijd met de reglementen overeen zou komen.³⁵ Zo kon het Uniecongres bijvoorbeeld geen namen meer toevoegen aan de reeds gepresenteerde veertig kandidaten op de lijst. Op het congres noemden enkele afgevaardigden de werkwijze 'ondemocratisch' en de rol van het bestuur 'te dominant'. Perspectief wilde een grotere invloed van het congres.³⁶ Unievoorzitter Van Daalen wees erop dat het congres eerder zelf met deze procedure had ingestemd. Het bestuur zei toe de gevolgde aanpak te zullen evalueren. Al met al werd de advieskandidatenlijst door het congres ongewijzigd overgenomen, met slechts één stem tegen en enkele onthoudingen.³⁷

Evangelischen

Op de lijst voor de Tweede Kamerverkiezingen stond pas op de tiende plaats de eerste evangelische kandidaat – en dat terwijl de ChristenUnie zich ook expliciet op de evangelische kiezers wilde richten. In electoraal opzicht waren zij niet te versmaden; het ging om ongeveer 200.000 kiezers, zo meende campagneleider Joël Voordewind, die zelf ook een evangelische achtergrond had.³⁸ Om in deze hoek steun te verwerven meende Henk Medema, een prominent lid van de Vergadering van Gelovigen, dat de ChristenUnie er goed aan zou doen 'een duidelijker evangelisch gezicht' te krijgen. Naar zijn idee was dat niet gebeurd met de kandidatenlijst.³⁹

De ChristenUnie wilde net als eerder de RPF de evangelische christenen meer bij de partij betrekken. Deze benadering paste goed bij het 'beweging'-model dat de partij voor ogen stond. Van oudsher waren de evangelischen, voor wie de persoonlijke geloofsbeleving centraal staat, nogal apolitiek; zij waren vooral gericht op het geestelijke, op het Koninkrijk Gods, en minder op het wereldse – laat staan op de Haagse politiek, waar vuile handen werden gemaakt. In de herfst van 2000 voerde de ChristenUnie de eerste gesprekken met het Landelijk Platform van Pinkster- en Volle Evangeliegemeenten, dat een achterban van zo'n 120.000 personen had.⁴⁰ Een halfjaar later belegden partij en Platform een besloten bijeenkomst die moest bijdragen tot nauwere onderlinge contacten. De bereidheid bij de evangelischen om zich meer met politiek in te laten, zou zijn toegenomen als gevolg van de vergaande 'paarse' wetgeving op medisch-ethisch terrein. Van Dijke sprak over een gedeelde wens om de samenleving te veranderen. 'In die gemeenschappelijke strijd vechten de evangelischen en de ChristenUnie aan verschillende fronten, maar kunnen zij elkaar wel steunen.'⁴¹ Meer dan voorheen bij de reformatorische RPF of het gereformeerde GPV konden de evangelischen zich volgens hem goed thuisvoelen bij de ChristenUnie, die alleen al met haar naam een ruimte bood die er eerder niet was geweest. Van Dijke erkende wel dat de Uniegrondslag,

met zijn verwijzing naar de belijdenisgeschriften, een beletsel kon vormen; hij meende dat zijn partij daarover met het Platform de discussie moest aangaan.⁴²

Speculeren over regeringsdeelname

Een van de strategische doelen van de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen van mei 2002 was duidelijk te maken 'dat de ChristenUnie politiek relevant is en successen behaalt'. De nieuwkomer moest niet alleen een christelijk geluid laten horen, maar ook laten zien dat die invloed kon uitoefenen, 'dus getuigen èn besturen'.⁴³ Een van de manieren was te laten zien dat de ChristenUnie klaar was voor regeringsdeelname. Van Middelkoop meende dat de nieuwe partij zich moest ontdoen van het beeld van 'klein en onbeduidend' dat het GPV en de RPF aankleefde, en dat zij de lat hoog moest leggen om serieus genomen te worden. Het uitspreken van de bereidheid om bestuursverantwoordelijkheid te dragen hielp daarbij, want zo kon de ChristenUnie zich als potentiële regeringspartij profileren.⁴⁴ Tegen het einde van het jaar sprak Van Middelkoop zich naar aanleiding van een voorstel van het PVDA-Tweede Kamerlid Adri Duivesteijn uit voor een progressief kabinet van zijn partij met CDA, D66, PVDA en GroenLinks. Dit viel bij sommigen verkeerd, omdat in dezelfde periode de Tweede Kamer over de – door de ChristenUnie verfoeide – nieuwe paarse euthanasiewet debatteerde, die afgezien van het CDA door de genoemde, mogelijk toekomstige coalitiepartijen werd gesteund.

De ChristenUnie koos er echter bewust voor om de uitnodiging van de PVDA niet af te slaan. Uit onderzoek dat de partij onder haar electorale achterban liet uitvoeren, bleek zeventig procent er voorstander van te zijn dat de Unie aan de regering ging deelnemen.⁴⁵ In juni 2001 gaf Van Dijke te kennen graag met fractievoorzitter Ad Melkert van de PVDA en Jaap de Hoop Scheffer van het CDA te overleggen over post-paarse regerings samenwerking.⁴⁶ Hierbij zag hij overigens geen plaats weggelegd voor D66, die de ChristenUnie als haar ideologische tegenstander beschouwde. Ook lijsttrekker Veling meende dat zijn partij open diende te staan voor regeringsdeelname. 'Als wij de mogelijkheid krijgen om iets bij te dragen aan een ombuiging van het Nederlandse overheidsbeleid, dat zich keer op keer wars toonde van de moraal die God aan mensen voorhoudt, dan moeten we ons daar maar niet te gauw aan onttrekken.'⁴⁷

Door te hinten op toekomstige regeringsdeelname wilde de ChristenUnie laten zien dat ze niet in de periferie van het politieke bestel verkeerde, maar er wel degelijk toe deed. De partij onderstreepte dit nog eens met de aanvaarding door de Tweede Kamer van een samen met de PVDA opgestelde initiatiefwet, die werknemers het recht gaf niet noodzakelijk werk op zondag te weigeren. Een motie met de sociaaldemocraten die om meer geld voor palliatieve zorg vroeg, had de relevantie van de ChristenUnie wederom kunnen aantonen, maar deze strandde op het CDA, dat zich met de SGP eraan ergerde dat de ChristenUnie hen

als christelijke partijen hierbij niet had betrokken en de paarse PVDA wel. Bij deze initiatieven speelden niet alleen inhoudelijke overwegingen een rol, maar ook strategische. 'De ChristenUnie wil ermee laten zien – vooral aan CDA-kiezers – dat zij niet langer de structureel-marginale partij is die zij in het verleden was', aldus Bart Jan Spruyt, commentator van het *Reformatorisch Dagblad*.⁴⁸

In deze strategie leek de ChristenUnie wat door te schieten toen zij op hoge toon andere partijen ging uitsluiten van een coalitie. Dat de Unie niet met het 'libertijnse' D66 wilde samenwerken was nog te begrijpen, omdat zij deze partij min of meer als de kwade genius achter paars zag – die nu overigens ook nog eens de vrijheid van onderwijs ter discussie wilde stellen. Voor lijsttrekker Veling viel echter ook de VVD af; het liberale verkiezingsprogramma bood hem geen aanknopingspunten. Later gaf hij ook de LPF de bons, omdat Pim Fortuyn naar een samenleving zou streven waarin voor christelijke idealen als barmhartigheid en bescherming van de zwakken geen plaats meer was. Bovendien verlangde Veling dat het CDA ook voor de verkiezingen D66 en Fortuyn zou afwijzen. 'Op deze manier blijft er weinig meer over', zo luidde de nuchtere reactie van de christendemocraten, die er niet over piekerden om allerlei partijen uit te sluiten. CDA-leider Jan Peter Balkenende meende dat de ChristenUnie zich te veel op de PVDA richtte: 'het lijkt er zo langzamerhand op dat een stem op Kars een stem op Ad [Melkert] is geworden'.⁴⁹ De SGP, die door Veling eveneens was gemaand om D66 en de LPF in de ban te doen, liet het ook afweten. 'Het is enigszins belachelijk dat een vijf-mansfractie met een virtuele winst van een of twee zetels dit soort oproepen doet', klonk het uit deze hoek.⁵⁰

De botsing met het CDA maakte duidelijk hoe lastig het parket was waarin de ChristenUnie zich bevond. Om electorale redenen wilde zij zich profileren als een potentiële regeringspartij. De kiezer moest duidelijk worden gemaakt dat een stem op de Unie geen verloren stem was, zoals vroeger wellicht met het GPV en de RPF het geval was, maar dat deze van invloed zou zijn op de samenstelling en richting van het landsbestuur. Van de door de ChristenUnie gewenste coalitie maakte naast de PVDA echter altijd het CDA deel uit – dat echter tegelijkertijd ook haar grootste electorale concurrent was. Kortom: aan de ene kant zocht de Unie toenadering tot het CDA, maar aan de andere kant zette zij zich juist tegen de christendemocraten af. Zo noemde Unievoorzitter Van Daalen het 'bijzonder spijtig' dat God niet meer in het verkiezingsprogramma van het CDA werd genoemd.⁵¹ Veling sprak er zijn onvrede over uit dat de christendemocraten niet programmatisch hadden vastgelegd dat zij de legalisering van euthanasie ongedaan wilden maken.

Dit verwijt van Veling leidt tot het tweede probleem waarvoor de ChristenUnie zich door haar flirt met mogelijke regeringsdeelname gesteld zag. Hoewel de lijsttrekker verklaarde principes belangrijker te vinden dan pluche, moest zijn partij – mede daartoe uitgedaagd door het CDA – steeds weer aangeven hoe ver zij wilde gaan met het voor regeringssamenwerking noodzakelijke compromis. Het verkiezingsprogramma was duidelijk: het bordeelverbod moest opnieuw worden

ingesteld en de wetgeving ten aanzien van homohuwelijk, abortus en euthanasie herroepen.⁵² Oud-gpv-leider Schutte was het daarmee geheel eens: 'gezien de evidente strijdigheid van deze wetten met Gods wet moet intrekking inderdaad het doel zijn'.⁵³ Dat dit einddoel niet op stel en sprong te verwezenlijken zou zijn, daarover waren Schutte, Veling, Van Dijke en de meeste andere vooraanstaande partijleden het wel eens. De Haagse partijvoorlichter Nico Schipper liet weten dat de ChristenUnie in geval van regeringsdeelname de ethische kwesties opnieuw op de agenda zou zetten, waarbij hij de positie van zijn partij als volgt formuleerde: 'de ChristenUnie doet alléén mee in een coalitie als er belangrijke stappen op weg naar het terugdraaien van bestaande wetgeving worden gezet en als er geen nieuwe stappen in een verkeerde richting worden gezet'.⁵⁴ Daarmee nam de ChristenUnie een andere positie in dan de sgp, die deze wetten volledig wilde terugdraaien. Het *Nederlands Dagblad* legde echter feilloos de kwetsbare positie van de ChristenUnie bloot: 'Voor de beeldvorming van de christelijke politiek als principiële tegenkracht in een godloze maatschappij zou het overtuigender (en realistischer) zijn de kiezers een krachtige oppositie in het vooruitzicht te stellen'.⁵⁵ Dit zou ook beter passen bij de verkiezingsleus van de partij: 'Duidelijk, eerlijk, echt – ChristenUnie dus'.

Electoral ontgoocheling

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen had de ChristenUnie de wind behoorlijk mee. De raadsverkiezingen van 6 maart leverden een positief resultaat op. Door gemeentelijke herindelingen is de uitslag niet goed te vergelijken met die van de gpv en de rpf in 1998, maar in totaal verwierf zij 348 zetels (zie tabel 4 in bijlage 1). Hoewel de uitslag voor de ChristenUnie goed was, bleek bij nadere analyse toch ook dat de partij moeite had om in haar kerngebieden de eigen achterban vast te houden. De doelstelling om een electorale groei van vijftien procent te verwezenlijken, was voor ongeveer de helft gehaald. Bij de collegevorming sprong de ChristenUnie er goed uit. De partij kreeg 64 wethouders in 62 gemeenten, 26 meer dan tijdens de vorige periode.

De Tweede Kamerverkiezingen op 15 mei hadden onder een geheel ander gesternte plaats. Anderhalve week voor de stembusdag was Nederland opgeschrikt door de moord op Fortuyn. Zijn gewelddadige dood leidde tot heftige reacties en een geladen en beklemmende sfeer. De politieke partijen besloten de campagne te staken. In deze bizarre omstandigheden gingen de kiezers naar de stembus. De uitslag draaide voor de ChristenUnie op een desillusie uit. De partij had zich zeven zetels ten doel gesteld, en in de peilingen had zij lange tijd op zes à zeven zetels gestaan. Tegen het einde van de campagne was dat aantal gedaald naar vijf à zes, wat een gelijk aantal zetels betekende als gpv en rpf in 1998 gezamenlijk hadden gehaald, of een lichte winst. Uiteindelijk behaalde de ChristenUnie vier zetels, een verlies van één. De vierde zetel was bovendien een restzetel, verkregen dankzij de lijstverbinding met de sgp. Verder had de ChristenUnie-kiezer de

volgorde op de kandidatenlijst overhoop gehaald. Huizinga werd als de eerste vrouwelijke kandidaat met voorkeurstemmen verkozen. Dit alles had tot gevolg dat Stellingwerf, Slob en de door de wol geveerde parlementariër Van Middelkoop niet in de Tweede Kamer zouden terugkeren. De laatste betreunde het dat de verhouding tussen de RPF en het GPV in de fractie nu was scheefgetrokken. 'Vorig jaar is Schutte weggegaan, nu ik. Daarmee verdwijnt een hele traditie. En dat doet ongemeen pijn.'⁵⁶ Alleen lijsttrekker Veling, die zijn debuut maakte in de Tweede Kamer, kwam immers nog uit het GPV.

Uit onderzoek dat de ChristenUnie liet uitvoeren, bleek als voornaamste oorzaak van het slechte verkiezingsresultaat de grote aantrekkingskracht die het CDA in de dagen na de moord op Fortuyn had uitgeoefend op de (potentiële) kiezers van de Unie. Met de overstap naar het CDA hadden kiezers willen voorkomen dat de LPF de grootste partij zou worden. Deze strategische stem zou zijn vergemakkelijkt door de 'gereformeerde' uitstraling van de christendemocratische lijsttrekker Balkenende. Van de kiezers die in 1998 op de RPF en het GPV hadden gestemd, koos in 2002 67 procent respectievelijk 51 procent voor de ChristenUnie – met alle mitsen en maren die bij zo'n klein aantal respondenten in een kiezersonderzoek horen. 'Bijna een derde van de traditionele aanhang stemde iets anders of stemde zelfs helemaal niet.'⁵⁷ Het grootste deel van deze afgehaakte kiezers bracht zijn stem op het CDA uit.⁵⁸

De teleurstellende uitslag leidde tot grote onrust binnen de ChristenUnie. Het Utrechtse gemeenteraadslid Roel Freeke was van mening dat het partijbestuur zou moeten aftreden, vooral omdat het eerdere kritiek op de kandidatenlijst (geen vrouwen op verkiesbare plaatsen) naast zich had neergelegd.⁵⁹ In honderden merendeels kritische e-mails, brieven en telefoontjes liet de achterban van zich horen. De teneur van de kritiek was dat de partijtop de nederlaag niet alleen aan externe omstandigheden moest wijten, maar ook de eigen tekortkomingen onder ogen diende te zien. Zo zou de verkiezingscampagne 'te gelikt' zijn geweest: de ChristenUnie zou zich onvoldoende als christelijke partij hebben geprofileerd en zich te veel hebben gericht op het 'verkopen' van de nieuwe lijsttrekker ('manne-tjesmakerij').⁶⁰ Door de grote aandacht voor mogelijke regeringsdeelname was er te vaak over compromisbereidheid gesproken. Bij die discussie over de toekomstige coalitie zou de Unie zich 'groter' hebben gemaakt dan zij was, vooral door partijen van samenwerking uit te sluiten. Verder zou de koers van de ChristenUnie te links zijn geworden. Van Middelkoop sprak van 'een links imago... door een te onkritische houding jegens de PVDA en GroenLinks' – waaraan hij overigens zelf had bijgedragen.⁶¹

Veling onder vuur

Meteen na de uitslag raakte de positie van lijsttrekker Veling in het geding. Critici vonden dat hij als lijsttrekker niet overtuigend zou zijn overgekomen. Willem

Ouweneel, een vooraanstaand persoon in evangelische kringen en als nummer 28 op de kandidatenlijst van de Unie goed voor bijna 4.000 stemmen, en oud-RPF-campagneleider Smits drongen op zijn aftreden aan. Veling werd in het algemeen als persoon wel sympathiek en erudiet gevonden, maar niet flitsend genoeg en evenmin charismatisch zoals dat in het mediatijdperk vereist zou zijn. Kritiek kreeg de lijstaanvoerder onder meer ook op zijn uitspraak dat christenen elkaar niet de maat moesten nemen wat betreft het kopen van een ijsje op zondag.

Het partijbestuur en de Tweede Kamerfractie spraken evenwel gezamenlijk ‘hun volste vertrouwen’ in Veling uit, die niet van plan was als fractievoorzitter te vertrekken, en zich ook weer als lijsttrekker beschikbaar zou stellen ‘als er weer snel verkiezingen zouden zijn’.⁶² Veling vond dat vooral externe factoren aan de electorale nederlaag hadden bijgedragen. Wel zei hij dat hijzelf ‘scherper, directer en duidelijker’ moest worden.⁶³ In een evaluatierapport constateerden de directeurs van het wetenschappelijk bureau en het partijbureau, Kuiper en Peter van der Bijl, dat Veling door zijn publieke optreden mede had bijgedragen aan het onduidelijke profiel van de Unie. Een gedwongen vertrek van de partijleider – die trouwens in zwaar weer had moeten opereren – wezen zij af. ‘Een christelijke partij moet ook in de omgang met zijn eigen mensen een christelijke stijl bewaren. Wij schuiven mensen die zich met ons geroepen weten “evangeliebelijder” te zijn in de politiek niet tussentijds aan de kant.’⁶⁴ De achterban deelde die opvatting: tijdens een ingelast congres op 22 juni kreeg een motie die was gericht op het aftreden van Veling slechts zeven stemmen. De afwijzing leidde tot een staande ovatie voor de partijleider. Moties waarin het heengaan van het bestuur werd verlangd, haalden het overigens evenmin. Donderend applaus kreeg het voorstel dat opriep ‘de gelederen te sluiten, samen aan de slag te gaan, de vertegenwoordiging in de Tweede Kamer volop te steunen en Gods zegen toe te bidden’.⁶⁵ Het congres vroeg verder op initiatief van Perspectief vrijwel unaniem van het Uniebestuur het tempo in de richting van een organisatorische fusie te versnellen.

Velings vertrek

De partij mocht dan wel haar vertrouwen in Veling hebben uitgesproken, de heftige, kritische reacties op de ChristenUnie en zijn persoon na de verkiezingen waren hem niet in de koude kleren gaan zitten. Oververmoeid had Veling zich begin september ziek gemeld; Van Dijke verving hem als fractievoorzitter. Toen op 16 oktober het eerste kabinet-Balkenende (bestaande uit CDA, VVD en LPF) was gevallen, liet Veling – nog steeds op ziekteverlof – weten beschikbaar te zijn voor het lijsttrekkerschap van de Unie bij de vervroegde verkiezingen van januari 2003. Hij kreeg de openlijke steun van Schutte. Veling verwachtte op korte termijn weer als fractievoorzitter aan de slag te gaan. Het partijbestuur wilde hem echter niet als lijsttrekker voordragen. Volgens voorzitter Van Daalen zou een grote meerderheid van de achterban van mening zijn dat Veling niet in staat was de

standpunten van de Unie ‘op een aansprekende manier’ te verwoorden. Verder moest diens fysieke inzinking niet onderschat worden.⁶⁶ Van Daalen achtte het bestuursbesluit niet in strijd met de steun van het congres voor Veling; volgens de partijvoorzitter ging het destijds om het Kamerwerk. ‘Toen hebben de leden gezegd: geef Veling de kans zich te revancheren’ – maar door zijn ziekte en de kabinetscrisis zou daar geen gelegenheid voor zijn geweest. Van Daalen vond het ‘bijna onchristelijk’ om Veling voor een tweede keer tot lijsttrekker aan te wijzen, omdat het partijbestuur bang was dat hij er opnieuw aan onderdoor zou gaan.⁶⁷ Schutte was het daar niet mee eens; hij vindt zeven jaar later het laten vallen van Veling en de wijze waarop dit is gebeurd nog altijd ‘zeer beschamend’.⁶⁸

Veling zag af van een plaats op de kandidatenlijst, en verliet na enkele weken ook de Tweede Kamer. Anno 2009 geeft hij een andere lezing van wat er is gebeurd, waarin de opstelling van de fractie van doorslaggevende betekenis is.⁶⁹ De dag voor de val van het kabinet had Veling formeel gehoord van Jacob Pot, de ambtelijk secretaris van de fractie, en van partijvoorlichter Schipper – die hem kwamen opzoeken – dat hij maar niet terug moest komen in de Tweede Kamerfractie (van het lijsttrekkerschap was op dat moment nog geen sprake). Rouvoet, die later die dag eveneens bij Veling langskwam, bracht hem dezelfde boodschap. De volgende dag viel het kabinet. Toen journalisten hem belden met de vraag of hij als lijsttrekker beschikbaar was, bevestigde een wat recalcitrante Veling dat.

Terugblikkend gaat Veling ervan uit dat Van Dijke, die hem tijdens zijn afwezigheid als fractievoorzitter verving, bij die afwijzing door de fractie een rol heeft gespeeld. De voormalige RPF-leider zou Velings parlementaire optreden te voorzichtig hebben gevonden en van mening zijn dat het ‘feller en radicaler’ moest.⁷⁰ Op initiatief van Van Dijke was op 24 augustus een bijeenkomst van de fractie en het dagelijks bestuur belegd over de vraag of er alvast een nieuwe lijsttrekker moest worden gekozen, voor het geval dat er op korte termijn nieuwe verkiezingen zouden komen. Voor Veling vormde dat aanleiding om een paar dagen later opnieuw het vertrouwen te vragen van zijn drie fractieleden.⁷¹ Iedereen steunde hem toen, maar een paar maanden later was het vertrouwen verdwenen. Wat Veling diep raakte, was dat niemand van de fractie er met hem openlijk over gesproken had – hoewel met hem was afgesproken dat het contact met hem via partijvoorzitter Van Daalen zou lopen.

Hoewel het Uniebestuur in alle toonaarden ontkende dat de onderlinge verstandhouding in de fractie een rol had gespeeld bij Velings vertrek, gaf Van Daalen wel toe dat er binnen de fractie over het leiderschap van Veling ‘zeer bezorgde geluiden zijn geuit’.⁷² Volgens Yme Drost, een uit het GPV afkomstig lid van het Uniebestuur, zou Van Dijke Veling hebben tegengewerkt en diens leiding niet hebben willen accepteren. Hij zou dit kenbaar hebben gemaakt tijdens een overleg van hen beiden met een delegatie van het Uniebestuur op 17 oktober, waarvan Drost ook deel uitmaakte: ‘Kars, als jij maandag terugkeert naar de fractie, wat ik je sterk ontraad, dan zal ik direct een stemming aanvragen over je fractievoorzitterschap. De uitslag staat bij voorbaat vast, wees daarvan overtuigd.’⁷³ Van Dijke

herkent zich niet in deze weergave. Tijdens het gesprek zou wel zijn vastgesteld dat het draagvlak voor Veling in de fractie niet groot was. Ook Van Dijke zag de voortzetting van Velings fractievoorzitterschap somber in, maar ontkent dat hij diens terugkeer als fractievoorzitter en lijsttrekker zou hebben willen voorkomen, zoals Drost stelt. 'Ik was trouwens helemaal niet in de positie om te kunnen uitmaken of Kars al dan niet zou kunnen terugkeren.'⁷⁴

Hoe dit ook zij, duidelijk was wel dat het partijbestuur niet meer met Veling in zee wilde. Dit leidde opnieuw tot grote commotie binnen de ChristenUnie. Daarbij kreeg het bestuur zowel steunbetuigingen als forse kritiek. Uit een onderzoek onder de achterban van de Unie bleek dat 46 procent het eens was met de handelwijze van het partijbestuur. Een kwart was het tegenovergestelde van mening, maar dan vooral vanwege de gevolgde procedure. Van alle ondervraagden zag maar zo'n tien procent in Veling de ideale lijsttrekker.⁷⁵ Een NIPO-onderzoek dat later werd gehouden, gaf aan dat 45 procent van de ChristenUnie-aanhangers het terecht vond dat Veling niet opnieuw als lijsttrekker was gevraagd, terwijl 31 procent het daar niet mee eens was. Tot deze laatste groep behoorden naar verhouding meer GPV'ers.⁷⁶

De kritiek op het partijbestuur mondde uit in een 'oproep aan de ChristenUnie; pleidooi voor christelijk handelen'.⁷⁷ De veertig ondertekenaars waren voornamelijk van GPV-huize, maar ook bijvoorbeeld oud-voorzitter van de RPF Adam van den Berg had zijn instemming betuigd. Zij vonden de vraag of Veling opnieuw lijsttrekker zou moeten worden op zichzelf legitiem, maar meenden dat met het bestuursbesluit de christelijke omgangsvormen waren geschonden. Op het Uniecongres van 9 november bood het partijbestuur zijn excuses aan voor de gevolgde procedure met betrekking tot het vertrek van Veling, wat in goede aarde viel bij de verontruste 'groep van veertig'.

Rouvoet volgt Veling op – bloedgroepenstrijd?

Na de voortijdige val van het eerste kabinet-Balkenende waren er vervroegde Kamerverkiezingen uitgeschreven voor 22 januari 2003. In de kandidaatstellingsprocedure van de ChristenUnie kreeg het congres dit keer meer speelruimte toebedeeld dan bij de opstelling van de landelijke lijst voor mei 2002. Een commissie die de procedure had geëvalueerd, stelde vast dat toen de eerste twaalf kandidaat-Kamerleden van bovenaf gepresenteerd waren zonder dat het congres in feite de volgorde had kunnen wijzigen.

Begin november 2002 presenteerde het Uniebestuur de conceptkandidatenlijst. Op de eerste plaats stond Rouvoet, die na Velings vertrek voor het eerst had laten weten beschikbaar te zijn als lijsttrekker. Slob kwam als tweede, gevolgd door de beide zittende Kamerleden Van Dijke en Huizinga. De plaatsen vijf en zes waren voor Kuiper en het oud-Tweede Kamerlid Stellingwerf. Behalve Slob waren deze kandidaten allen van RPF-huize. De selectiecommissie zei de voorkeur te geven

aan een ‘evenwichtig samengesteld team, waarin de breedte van de ChristenUnie-achterban zich kan herkennen’, boven een getalsmatig evenwicht tussen het GPV en de RPF.⁷⁸ Binnen de GPV-bloedgroep viel deze verdeling slecht. Eerst was ‘hun’ Veling van het toneel verdwenen, en nu was ook nog eens het evenwicht tussen beide partijen op de kandidatenlijst geheel zoek. Uit protest hiertegen stapte de uit het Verbond afkomstige Drost uit het Uniebestuur. De vroegere GPV-voorzitter Cnossen toonde zich teleurgesteld, en Schutte meende dat er ‘zacht gezegd niet handig’ was geopereerd.⁷⁹

Tot overmaat van ramp ontbrak ook nog eens GPV-coryfee Van Middelkoop op de conceptkandidatenlijst, terwijl hij in een enquête onder de kiezers van de ChristenUnie als hun favoriete lijsttrekker naar voren was gekomen en de lokale partijorganisaties hem een tweede plaats hadden toebedacht.⁸⁰ Volgens partijvoorzitter Van Daalen had dit te maken met Van Middelkoops wens om tot de Eerste Kamer toe te treden (wat in mei 2003 zou gebeuren). Pogingen van GPV-zijde om hem op het verkiezingscongres alsnog op de tweede plaats van de kandidatenlijst te zetten, hield Van Middelkoop af. Wel zei hij van het Uniebestuur en de Tweede Kamerfractie geen signalen gekregen te hebben dat men hem graag tot de fractie zou zien toetreden. Na deze verklaring uitte een behoorlijk aantal GPV-kiesverenigingen nog wel hun bedenkingen, waarbij het er soms heftig aan toeging, maar moties met kritiek op het partijbestuur en op de samenstelling van de lijst kregen weinig steun. Eerder was al gebleken dat de ChristenUnie-kiezers konden leven met de verdeling tussen RPF’ers en GPV’ers op de ontwerp-kandidatenlijst: 61 procent van hen was tevreden. Van de voormalige GPV-kiezers was 55 procent tevreden en 40 procent ontevreden.⁸¹

Het congres wees Rouvoet bij acclamatie als lijsttrekker aan. Hij volgde vlak daarna ook Veling als fractievoorzitter op, toen die de Tweede Kamer verliet. De jurist Rouvoet, die onder meer directeur van het wetenschappelijk bureau van de RPF was geweest, was sinds 1994 Kamerlid en had inmiddels in Den Haag een goede reputatie opgebouwd, onder meer vanwege zijn rol in de parlementaire enquêtecommissie Opsporingsmethoden, die werd geleid door Maarten van Traa (PvDA). Rouvoet stond te boek als een gedegen parlementariër, die altijd goed beslagen ten ijs kwam en zijn staatsrechtelijke zaakjes kende.⁸² Gekscherend werd hij wel een ‘halve GPV’er’ genoemd.

In zijn rede tot het congres zei Rouvoet dat de ChristenUnie tijdens de komende campagne een ‘princiepelijk-bijbelse koers’ zou volgen en niet het behalen van een bepaald aantal zetels als doel zou stellen. In de verkiezingslogan ‘Samen leven naar bijbelse waarden’ kwam dit nieuwe accent tot uitdrukking. Zijn partij zou volgens Rouvoet geen genoegen nemen met alleen maar een evaluatie van de euthanasie- en abortuswet; ‘de schade die is aangericht onder paars moet worden hersteld’.⁸³ De opstelling van de nieuwe partijleider was geheel in lijn met de aanbevelingen van het evaluatierapport dat in opdracht van het partijbestuur door het campagneteam was opgesteld. Zo moest de ChristenUnie zich vooral als een uitgesproken christelijke partij presenteren, met een scherper en duidelijker in-

houdelijk politiek profiel. Zo kon ook voorkomen worden dat de Unie in een tussenpositie gedwongen zou worden tussen 'de principiële man Van der Vlies en de realist Balkenende'.⁸⁴ Verder moest de partij niet meer speculeren over regeeringsdeelname, zodat discussies over compromissen vermeden werden.

Deze richting werd tijdens de verkiezingscampagne in januari 2003 aangehouden. Rouvoet riep bijvoorbeeld CDA-leider en demissionair premier Balkenende op meer ambitie te tonen op ethisch terrein; hij hekelde het feit dat de christendemocraten de nieuwe euthanasiewet, het homohuwelijk en de afschaffing van het bordeelverbod niet meer ter discussie wilden stellen, en dat ze een te streng asielbeleid voorstonden.⁸⁵ Verder maande hij VVD-leider Gerrit Zalm diens aanval op het christelijk onderwijs te staken. Rouvoet liet zich tijdens de campagne niet uit over compromissen die de ChristenUnie eventueel zou willen sluiten. Hij stelde dat zijn partij wel bereid was om in een regering te stappen, maar dan op basis van het eigen programma en 'nooit zonder dat er een reële verbetering in beeld zal komen' ten aanzien van ethische kwesties.⁸⁶ In een debat met Balkenende en Van der Vlies was Rouvoet nog duidelijker: 'Ik heb geen evaluatie van de abortuswet nodig. Die wet is slecht en we moeten er dus van af!'⁸⁷

Opnieuw verlies

De vervroegde Kamerverkiezingen in januari 2003 leidden opnieuw tot een domper voor de ChristenUnie. Evenals in 2002 kreeg de partij een tik van de kiezer en ging er een zetel verloren, zodat zij nog slechts drie vertegenwoordigers in de Tweede Kamer overhield. Anders dan de vorige keer leidde het verlies niet tot interne beroering. Uit onderzoek kwam naar voren dat de Unie vooral aanhang had verloren onder voormalige RPF-stemmers, hetgeen opmerkelijk was omdat juist in de GPV-achterban kritiek leefde op het vertrek van Veling en de samenstelling van de kandidatenlijst.⁸⁸ Verder bleek dat veruit de meeste kiezers die de Unie verlaten hadden naar het CDA waren uitgeweken en dat er van grensverkeer met de SGP nauwelijks sprake was geweest.⁸⁹ Volgens Rouvoet waren ChristenUnie-kiezers toch gevoelig geweest voor de machtsvraag en hadden zij op het CDA gestemd om te voorkomen dat de PVDA, waarmee de christendemocraten in een nek-aan-nekrace waren verwickeld, de verkiezingen zou winnen en Balkenende premier af zou zijn. Zijn partij had haar relevantie niet genoeg duidelijk kunnen maken.

Naast het zetelverlies beleefde de ChristenUnie nog een ander *déjà vu*. Evenals bij de vorige Kamerverkiezingen werd Huizinga met voorkeurstemmen verkozen. Ging dit in 2002 ten koste van het GPV-kopstuk Van Middelkoop, nu moest de als derde geplaatste Van Dijke eraan geloven. De voormalige RPF-leider was diep teleurgesteld. Hoewel hij begreep dat de wens van de kiezers moest worden geëerbiedigd, plaatste hij toch enkele kritische kanttekeningen. Zo vond hij dat

de ChristenUnie ervoor moest waken ‘als andere partijen een manische drang (te) vertonen met de gedachte: “Er moet een vrouw in”’.⁹⁰

Onverwachte deelname aan de kabinetsformatie

Terwijl de ChristenUnie in de aanloop naar de verkiezingen van 2002 sterk met de mogelijkheid van regeringsdeelname rekening hield, daarop zelfs vooruit liep en uiteindelijk niets van de kabinetsformateur hoorde, gebeurde in 2003 het omgekeerde. Rouvoet had in de verkiezingscampagne weinig woorden vuil gemaakt aan de mogelijkheid om aan het landsbestuur deel te nemen, maar nu werd zijn partij – samen met de SGP – bij de formatie betrokken. De beide orthodox-christelijke partijen kwamen in beeld toen de onderhandelingen tussen het CDA en de PVDA in april vast waren gelopen en Balkenende met de VVD verder wilde. Omdat deze partijen niet verder kwamen dan 72 zetels, waren zij op zoek naar één of meer partners. Toen Rouvoet en Van der Vlies werden uitgenodigd, woog het voor hen als van huis uit gouvernementeel ingestelde partijen zwaar dat het land niet onbestuurbaar mocht worden. Bovendien voelden zij er niets voor om door te weigeren D66 – voor hen het boegbeeld van de verafschuwde paarse coalitie – in het zadel te helpen. Het tweetal was zich ervan bewust dat er van regeringsdeelname geen gouden bergen verwacht mochten worden. Rouvoet benadrukte de eigen verantwoordelijkheid van zijn partij ten opzichte van de SGP; het was wat hem betreft niet ‘samen uit, samen thuis’.⁹¹ Hij legde naast versoepeling van het asielbeleid en aandacht voor het milieu de nadruk op medisch-ethische zaken, het gezinsbeleid, de winkeltijden en het homohuwelijk. Daarvan moest voldoende in het regeerakkoord terug te vinden zijn, ‘maar natuurlijk besef ik dat ik niet hele pagina’s van ons program kan laten overnemen’.⁹²

De besprekingen van de ChristenUnie en de SGP met CDA en VVD leidden uiteindelijk niet tot regeringsdeelname, hoewel de twee orthodox-christelijke partijen bereid waren te aanvaarden dat intrekking van de wetgeving ten aanzien van abortus, euthanasie, homohuwelijk en opheffing van het bordeelverbod ‘mede gelet op de samenstelling der Staten-Generaal niet tot de mogelijkheden behoort’. Elke vorm van uitbreiding diende echter in elk geval achterwege te blijven, en flankerende maatregelen waren noodzakelijk – maar al met al was dit natuurlijk wel iets anders dan herstel van de paarse schade.⁹³ Ofschoon ook de VVD hiermee kon leven, wilde zij toch niet met de SGP in zee vanwege de theocratische opvattingen van de staatkundig-gereformeerden en hun behoudende standpunten over vrouwen. De liberalen gaven de voorkeur aan D66, waarbij het CDA zich aansloot, hoewel Balkenende vond dat zijn partij inhoudelijk meer overeenkomsten vertoonde met de ChristenUnie. Rouvoet reageerde teleurgesteld. ‘Na acht jaar ageren tegen de paarse kabinetten gaat het CDA nu een kabinet op poten zetten met twee paarse partijen. Dat baart me grote zorgen. De ziel van paars, D66, krijgt opnieuw een plek.’⁹⁴ Hoewel zijn partij toch nog onverwacht aan de dijk was

gezet, was bij hem van verbittering evenwel geen sprake. Voor het eerst sinds hun oprichting waren de ChristenUnie (inclusief haar voorlopers) en de SGP bij de formatiebesprekingen betrokken geweest. Het CDA en de VVD namen zelfs enkele van hun voorstellen over, zoals meer aandacht voor palliatieve zorg en mogelijkheden voor gemeenten om bordelen te weren.

Formele fusie GPV en RPF in ChristenUnie

Met het aantreden van het tweede kabinet-Balkenende in mei 2003 kon de ChristenUnie zich voorbereiden op een periode van vier jaar oppositie. De Statenverkiezingen – die de partij vergeleken bij 1999 opnieuw verlies hadden gebracht (zie tabel 2 in bijlage 1) – waren net achter de rug, de eerstvolgende verkiezingen waren die voor het Europees Parlement in juni 2004. Men had zo de gelegenheid in betrekkelijke rust de organisatorische fusie van het GPV en de RPF te verwezenlijken. Het Uniecongres had zoals al vermeld in juni 2002, op initiatief van Perspectief, het partijbestuur opgeroepen om snel met een voorstel tot een volledige samensmelting van beide partijen te komen.

Tijdens het najaarscongres van de ChristenUnie in november 2002 hadden de afgevaardigden van de kiesverenigingen van beide partijen zich gebogen over een stappenplan, dat ertoe moest leiden dat hun organisaties op 31 december 2003 volledig zouden opgaan in de ChristenUnie. De op de algemene vergadering van het GPV aanwezige kiesverenigingen aanvaardden de plannen met negentig stemmen vóór, negentien tegen en elf onthoudingen. De kiesvereniging Hardenberg had tevergeefs nog op enig uitstel aangedrongen. Na het gedoe rond Veling en de onevenwichtige kandidatenlijst meende zij dat de GPV'ers meer tijd nodig hadden om aan de ChristenUnie te wennen, want 'zij dreigen nu over te stappen naar de SGP'.⁹⁵ Bij de RPF was van enige weerstand tegen het fusievoorstel eigenlijk geen sprake: de Federatieraad nam het aan met 111 stemmen tegen één. Het Uniecongres van 24 mei 2003 keurde – op weg naar de volledige fusie – met geen enkele stem tegen de statuten voor de landelijke ChristenUnie-organisatie goed. Een nieuw element in de structuur van de Unie vormde het ledencongres. Dit was het gevolg van de roep om interne democratisering, die na de verkiezingsnederlaag sterk had geklonken. Op het Uniecongres – waar de lokale verenigingen stemrecht hebben – zou de reguliere besluitvorming blijven plaatsvinden, terwijl het ledencongres een platformfunctie zou krijgen met mogelijkheden tot actieve betrokkenheid van de leden bij de politiek van de ChristenUnie. Het ledencongres zou zijn standpunt in een resolutie kunnen vastleggen.

De laatste stap naar de volledige fusie werd gezet tijdens het Uniecongres van 8 november 2003. De Federatieraad van de RPF en de algemene vergadering van het GPV besloten beide unaniem met ingang van 1 januari 2004 hun partijen op te heffen en geheel in de ChristenUnie te laten opgaan. Deze besluiten werden zonder enige discussie genomen. De RPF achtte daarmee haar bestaansgrond

vervallen, zo schreef secretaris Bikker in het laatste jaarverslag van zijn partij. ‘Het doel van de RPF is bereikt: zichzelf ontbinden na fusie met een politieke partij van christenen om gezamenlijk in de politiek een christelijke levensstijl tot uiting te brengen.’⁹⁶

Permanente campagne

Terwijl er in het kader van de organisatorische fusie hard werd gewerkt aan het opzetten van een nieuwe partijstructuur, het opstellen van nieuwe statuten en reglementen en het oplossen van allerlei formele en juridische kwesties, probeerde de ChristenUnie ook haar maatschappelijke zichtbaarheid te vergroten en de partij aantrekkelijker te maken voor de leden. Na de twee nederlagen bij de Kamerverkiezingen was de ChristenUnie wel aan een nieuw elan toe.⁹⁷ Een van de drijvende krachten in dat proces was Henk van Rhee, die in mei 2003 als directeur van het landelijk partijbureau aantrad. Hij was daarvoor onder meer werkzaam geweest als hoofdredacteur van de actualiteitenrubriek Tijdsein van de Evangelische Omroep (EO) en directeur Voorlichting van het ministerie van Justitie. Hij beschouwde zichzelf als een ‘ondernemende directeur’ en was niet van plan alleen maar op de winkel te passen.⁹⁸ Uit zijn koker kwam de ‘permanente campagne’, die hij samen met Voordewind gestalte gaf. Dit concept sloot goed aan bij de aspiratie van de ChristenUnie om niet alleen een politieke partij maar ook een beweging te zijn, die naast de parlementaire werkzaamheden ook in de samenleving actief is.⁹⁹ De achterliggende gedachte van de permanente campagne was dat om er als partij weer bovenop te komen, ‘we meer naar buiten moeten treden om zichtbaar en relevant te zijn’ – ook buiten verkiezingstijd.¹⁰⁰ In samenwerking met verwante christelijke organisaties zette de partij allerhande acties op, die dan via de Kamerfractie een politiek vervolg kregen, bijvoorbeeld door Kamervragen – kortom: ‘actie plus fractie’. De hele opzet had veel weg van de voorstellen die Smits, de gewezen campagneleider van de RPF, eerder had gedaan.¹⁰¹

Afgezien van het verwezenlijken van inhoudelijke doelen had de permanente campagne tevens als oogmerk publiciteit voor de ChristenUnie te genereren. Door de boodschap van de partij met verrassende acties in minder traditionele termen te brengen, moest de aandacht van de media worden getrokken. Zo vroeg in september 2003 op initiatief van Yvette Lont, raadslid voor de ChristenUnie in stadsdeelraad Amsterdam-Zuidoost, een aantal christelijke organisaties voor drugshulpverlening onder het motto ‘Meer hoop zonder dope’ in een petitie aan de Tweede Kamer niet over te gaan tot de uitbreiding van de vrije verstrekking van heroïne aan langdurig verslaafden. Bij de overhandiging van de petitie waren op het Binnenhof ook ex-verslaafden en hun familie aanwezig. Perspectief kante zich in het kader van de permanente campagne onder het motto ‘Stop de porno’ tegen de openlijke verkoop van pornografische lectuur en het toenemende aanbod van seks op straat en televisie. Verder werden acties gevoerd met betrekking tot

ex-gedetineerden, prostitutie, gokverslaving, een ruimhartiger pardon voor asielzoekers, ‘kunst in de openbare ruimte’ en ‘ranzige’ videoclipps bij de muziekkzenders MTV, TMF en The Box.¹⁰²

De permanente campagne deed met haar combinatie van een maatschappelijke en een ‘Haagse’ aanpak denken aan de wijze waarop de electoraal succesvolle sp opereerde (‘geen fractie zonder actie’). Volgens Van Rhee had het in het begin wel behoorlijk wat moeite gekost om de Tweede Kamerfractie mee te krijgen. Hij waardeerde de kwalitatief gedegen inbreng van de ChristenUnie-parlementariërs, maar vond ook dat zij te veel de politieke agenda volgden en bij het grote publiek niet genoeg als relevant opvielen. Rouvoet was met zijn grote verdiensten tegelijk ‘veel te veel de jurist en studeerkamergeleerde’, aldus Van Rhee. De partijleider had aanvankelijk moeite met de plannen, maar ging later om. Ook in de meer bestuurlijk ingestelde Gpv-achterban bestond weerstand, ook al omdat de permanente campagne er mede toe diende om politiek talent te scouten en te rekruteren. Van Rhee wilde de gangmakers van de acties ‘kandidaat-Kamerlid’ noemen. Bij gebleken geschiktheid zou een aantal van hen worden voorgedragen bij de selectiecommissie voor een plaats in de top twaalf van de kandidatenlijst voor de eerstvolgende Kamerverkiezingen. Vanuit de Tweede Kamerfractie en het partijbestuur kwam echter kritiek op die aanduiding; zij zou voor een kleine partij als de ChristenUnie te pretentius zijn, en ook te hoge verwachtingen wekken bij de deelnemers. Bovendien kon deze aanpak de selectieprocedures – waarin zorgvuldigheid het eerste gebod was – doorkruisen. Ondanks deze weerstand heeft de permanente campagne in dit opzicht wel resultaat opgeleverd, aldus Van Rhee: volgens hem zouden Voordewind, Ernst Cramer en Cynthia Ortega-Martijn in de permanente campagne hun visitekaartje als Kamerkandidaat hebben afgegeven.¹⁰³

Allochtonen, vrouwen, katholieken

De permanente campagne was vanzelfsprekend ook gericht op de volgende Kamerverkiezingen, die toen nog voor 2007 op de rol stonden. Nauw verbonden hiermee was het doelgroepenbeleid dat de ChristenUnie in dezelfde periode op poten zette. De partij wilde zich met name richten op ouderen, jongeren, vrouwen, migranten, evangelischen en predikanten.¹⁰⁴ Al in de evaluatie van de mislukte campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen was gewezen op de noodzaak van het tot stand brengen of verbreden van de binding met deze categorieën.¹⁰⁵

Naast de evangelischen – waarmee al contacten bestonden – en deels daarmee overlappend zocht de ChristenUnie toenadering tot de zogeheten ‘christenmigranten’ in Nederland. Het potentieel van deze doelgroep, die naar schatting zo’n achthonderdduizend personen telde, was groot. Het merendeel was van Suri-naamse, Ghanese en Indonesische afkomst en vaak lid van de evangelische en pinkstergemeentes, of rooms-katholiek. Doorgaans hadden de christenmigranten

weinig vertrouwen in de politiek, hetgeen zich uitte in een lage opkomst bij verkiezingen.¹⁰⁶ In juni 2002 riep de partij de werkgroep 'ChristenUnie Multicultureel' in het leven, die christenmigranten en hun organisaties meer bij de partij moest betrekken.¹⁰⁷ Tot de leden van de werkgroep behoorden onder anderen het al vermelde Amsterdamse deelraadslid Lont en de Rotterdamse personeelsmanager Ortega-Martijn. Voorzitter was Voordewind. Door allochtone opinieleiders te consulteren en kerken van migranten te benaderen probeerden zij de band met de christenmigranten aan te halen. Ook organiseerde de werkgroep talkshows om met migranten in contact te komen. 'Een spreekbeurt met koffie en cake, dat werkt niet voor migranten. Met muziek, eten en een informeel praatje kun je ze veel beter bereiken', aldus Voordewind.¹⁰⁸ Voor hen werd ook plaats ingeruimd op de kandidatenlijsten voor de raden, Staten, Kamers en het Europees Parlement: het ledencongres sprak zich er in november 2004 voor uit dat bij de eerste zeven kandidaten er minimaal één christenmigrant zou moeten zijn.

In de herfst van 2002 werd ook een vrouwenwerkgroep binnen de ChristenUnie opgericht, die eerst de naam 'Vrouwenberaad' en later 'Inclusief. Partners in politiek' zou dragen. Aanleiding was de lage participatie van vrouwen in de verschillende besturen van de ChristenUnie en in de vertegenwoordigende organen – de gang van zaken rond de kandidaatstelling van Huizinga lag ieder nog vers in het geheugen. De werkgroep had als doel meer vrouwen actief bij de christelijke politiek te betrekken. Tot de instrumenten die de commissie daarbij wilde inzetten, behoorden de vorming van een vrouwen netwerk en een heroverweging van 'de vrouw-man-verhouding in de christelijke context'.¹⁰⁹ Ook werden er activiteiten voor vrouwen opgezet om hen 'te bemoedigen, te ondersteunen en te begeleiden'.¹¹⁰ In 2005 ging er een vertrouwenspersoon aan de slag, bij wie vrouwen die vanwege hun vrouwzijn 'niet worden gehoord, betrokken of benoemd voor politieke functies', zich konden melden.¹¹¹ Wat eerder had het ledencongres van de ChristenUnie gesteld dat de kandidatenlijsten voor de vertegenwoordigende organen voor minstens een kwart uit gekwalificeerde vrouwen moesten bestaan, met minstens één vrouw in de top drie. Verder dienden vrouwen dertig procent van het aantal zetels van de diverse Uniebesturen te gaan innemen.

Bij het lokaliseren van nieuwe doelgroepen kwamen voor sommigen in de ChristenUnie ook de rooms-katholieken in aanmerking. In de eerste jaren waren er wat contacten geweest met de katholieke hoogleraar Frans Rutten, en had partijleider Van Dijke publiekelijk naar de behoudende katholieke kiezers gelonkt. De opstelling van de partij ten aanzien van deze categorie was echter ambivalent: electorale steun was welkom, maar een partijlidmaatschap was een geheel andere zaak. Om toe te treden tot de ChristenUnie diende men in te stemmen met de Unieverklaring en -fundering, met de verwijzing naar de Drie Formulieren van Enigheid. 'Voor rooms-katholieken met o.a. hun visie op de positie van de paus en de "heiligen" zal dat niet gaan. De wegen van de ChristenUnie en die van rooms-katholieken gaan op deze punten duidelijk uiteen. Lid worden met deze fundering is voor rooms-katholieken dus geen optie', zo luidde het strenge officiële

partijstandpunt.¹¹² Een donateurschap of een abonnement op een partijorgaan was het maximaal haalbare, meer zat er niet in. Een meerderheid van het kader van de ChristenUnie was echter van mening dat de partij zich voor katholieken moest openstellen als zij tenminste de grondslag aanvaardden, zo bleek uit onderzoek.¹¹³ Uit een enquête die Perspectief had gehouden onder wethouders, raads- en Statenleden, bleek dat bijna de helft voor een lidmaatschap van rooms-katholieken was en 44 procent tegen. Perspectief-voorzitter Marcel Benard vond dat de Unie duidelijk moest maken dat aspirant-leden niet zouden worden buitengesloten op grond van hun kerkgenootschap, maar dat alle ‘bijbelgetrouwe’ christenen die de grondslag van de Unie onderschreven, lid konden worden. Directeur Van Rhee verwachtte overigens dat de meeste rooms-katholieken volgens hun overtuiging niet tot die ondertekening zouden kunnen overgaan.¹¹⁴

Europese verkiezingen 2004

Na de Kamerverkiezingen van januari 2003 had de ChristenUnie zich vooral beziggehouden met de voltooiing van de fusie, het opzetten van de permanente campagne en het ontwikkelen van een doelgroepenbeleid. Daarnaast besteedde de partij aandacht aan het bevorderen van een interne cultuur die zou worden gekenmerkt door onder meer openheid, betrokkenheid en een zorgvuldige onderlinge omgang. Bij deze cultuur behoorde een stijl van de volksvertegenwoordigers die het landelijk bestuur typeerde als ‘pro-actief, bescheiden, kritisch-constructief, resultaat-gericht, principieel en verantwoordend naar leden en kiezers’.¹¹⁵ Vanzelfsprekend was dit een ideaalbeeld, dat in de praktijk maar moeilijk geheel te verwezenlijken zou zijn. Dat bleek al snel bij de voorbereiding van de Europese verkiezingen van juni 2004, waarbij veel mis ging, wat deels het bestuur maar meer de zittende europarlementariërs van de ChristenUnie kon worden verweten.

De eerste kwestie deed zich voor bij de aanwijzing van de lijsttrekker, die ook de eerste plaats op de gemeenschappelijke lijst van de ChristenUnie/SGP zou innemen. Het partijbestuur had besloten dat zittend eurofractie leider Hans Blokland en nieuwkomer Peter van Dalen zouden strijden om het lijststaanvoerschap. Het zette de tweede europarlementariër Rijk van Dam op de – onverkiesbare – derde plaats. Het Uniecongres van januari 2004 gaf de ‘diep teleurgestelde’ Van Dam echter alsnog de gelegenheid om aan de verkiezing van de lijsttrekker deel te nemen.¹¹⁶ Bij de stemming viel hij echter na de eerste ronde af; in de tweede ronde werd Blokland als lijststaanvoerder verkozen. Van Dam toonde zich verbitterd over de gang van zaken. Enkele kiesverenigingen wezen erop dat door de gekozen procedure personen gemakkelijk beschadigd konden worden.

Verdiende de aanwijzing van de lijsttrekker niet de schoonheidsprijs, het zou voor de ChristenUnie nog erger worden. In mei kwamen de leden van de eurofractie in opspraak. Zij zouden een deel van hun onkostenvergoeding (maandelijks zo’n 480 euro) als salaris aanmerken en daarover tegen de regels in geen verantwoording

afleggen.¹¹⁷ Het landelijk bestuur (zoals het Uniebestuur nu heette) twijfelde niet aan de integriteit van de europarlementariërs. Mede met het oog op de aanstaande verkiezingen stelde het wel een onafhankelijk onderzoek in. Volgens het ingeschakelde accountantsbureau had het tweetal niet gefraudeerd, zo verklaarde partijvoorzitter Van Daalen vóór de verkiezingen. Blokland zei toe eventueel te veel ontvangen geld terug te zullen storten. Toen na de verkiezingen (waarbij Blokland werd herkozen) een samenvatting van het rapport openbaar werd gemaakt, bleek dat de accountants ‘flink kritisch’ waren tegenover het declaratiegedrag van Blokland en Van Dam.¹¹⁸ De twee europarlementariërs plaatsten op hun beurt kanttekeningen bij het rapport. Wel stortte Blokland 3.100 euro terug in de kas van het Europees Parlement.

In de partij leidde de affaire tot consternatie. Uit een peiling van de Bestuurdersvereniging bleek dat een overgrote meerderheid van de raads- en Statenleden vond dat Blokland vanwege zijn declaratiegedrag de eer aan zichzelf moest houden. Op het Uniecongres in november stond een motie op de agenda, waarin om diens aftreden werd gevraagd. Blokland gaf te kennen zijn functie niet te zullen neerleggen, vanwege het mandaat dat hij een paar maanden eerder weer van de kiezers had gekregen. ‘Het moet wel heel bont zijn, wil je zo’n mandaat naast je neerleggen. Ik heb een rein geweten...’¹¹⁹ Tijdens het Uniecongres werd uitvoerig over de affaire gedebatteerd, waarbij de emoties hoog opliepen. Blokland betuigde deemoedig spijt over zijn declaratiegedrag en erkende dat de naam van de ChristenUnie hierdoor schade had opgelopen. Vervolgens vroeg hij het congres om vergeving. Daarop werd onder applaus de tegen hem gerichte motie ingetrokken.¹²⁰

De uitslag van de Europese verkiezingen leverde de lijst ChristenUnie/SGP twee zetels op, een verlies van één. Dat de combinatie bijna 30.000 stemmen minder had behaald dan in 1999 en alleen door de lijstverbinding met het CDA de tweede zetel had kunnen binnenhalen, werd opnieuw als teleurstellend gezien. Het vermoeden bestond dat een aantal vaste kiezers – met name als gevolg van de declaratie-affaire – naar de lijst Europa Transparant was uitgeweken.

Na de verkiezingen ontstond opnieuw een probleem met de europarlementariërs, toen die in het Europees Parlement toetraden tot de *Independence/Democracy Group* (IND/DEM). Naast de United Kingdom Independent Party (UKIP) – die pleitte voor het uittreden van Groot-Brittannië uit de EU – maakte de conservatieve, rooms-katholieke *Liga Polskich Rodzin* (Liga van Poolse families) hiervan deel uit. Blokland noemde de afwijzing van de Europese grondwet ‘het belangrijkste samenbindende element’ en daarmee samenhangend de afkeer van de vorming van een Europese superstaat.¹²¹ Later sloot zich ook nog de vaak van xenofobie beschuldigde Italiaanse *Lega Nord* bij de IND/DEM aan. Voor een deel van de achterban van vooral de ChristenUnie ging dit veel te ver. Het landelijk bestuur betreurde deze stap, maar erkende dat de europarlementariërs hierover zelf konden beslissen. Blokland legde uit dat hij akkoord was gegaan uit angst dat er anders misschien een fractie van extreem-rechts en een aantal onafhankelijken zou zijn gevormd. De ChristenUnie/SGP-fractie had afgezien van haar vetorecht ‘met het

behoud van bezwaar en onder de voorwaarde dat xenofobie en racisme niet zouden worden getolereerd'.¹²² Het tegelijk met het Uniecongres van 13 november gehouden ledencongres gaf aan Blokland en zijn fractiegenoot van de SGP de opdracht deelname aan de IND/DEM 'ernstig te heroverwegen'.¹²³ In maart 2006 zou de eurofractie overigens de vertegenwoordigers van Lega Nord de deur wijzen.

Gemor in de achterban

De affaire met de europarlementariërs, en het feit dat de ChristenUnie met de Lega Nord in één fractie zat, kwam de stemming binnen de partij niet ten goede. Na het gedoe met Veling rommelde het opnieuw flink in de eigen gelederen. Het moreel werd tevens aangetast door de aanhoudende reeks verkiezingsnederlagen. Menigeen realiseerde zich dat het verlies van de ChristenUnie niet uitsluitend aan het CDA en het electorale *appeal* van de gereformeerde Balkenende kon worden toegeschreven. De Unie verloor namelijk niet alleen bij de Kamerverkiezingen, maar ook bij de zogeheten 'tweederangsverkiezingen' voor de Staten en het Europees Parlement, waar de machtsvraag veel minder een rol speelde en de christendemocratische aantrekkingskracht dus geringer was. Hier en daar klonk er gemor in de achterban van de partij: min of meer vooraanstaande critici meenden dat er niet voldoende ruimte was voor inhoudelijk en open debat. Ook zou het bestuur de partij te veel *top-down* leiden en te weinig voeling hebben met de achterban. De partijleiding diende de leden daadwerkelijk invloed te geven.¹²⁴

In dezelfde tijd probeerde de ChristenUnie de leden wel meer bij de partij te betrekken. Er werden ledenpolls ingevoerd, waarmee de politieke opvattingen en wensen van de achterban via internet konden worden gepeild. Dit zou gaan gebeuren 'op elk moment dat bestuur, fracties of andere partijonderdelen dit wenselijk achten'.¹²⁵ De Tweede Kamerfractie was zeker van plan om van dit instrument vaker gebruik te maken en de resultaten te betrekken bij het innemen van standpunten.

In november 2004 werd ook het eerste ledencongres gehouden, tegelijk met het Uniecongres. Zoals al vermeld kon dit orgaan, dat een jaar eerder formeel was ingesteld, slechts niet-bindende uitspraken doen. De bedoeling was dat het als een forum voor het politieke debat binnen de Unie zou fungeren. Het bestuur had hoge verwachtingen van het ledencongres en beschouwde het als een instrument voor de 'revitalisering van de partij'. Met het ledencongres en de digitale ledenpeilingen was 'een succesvolle en gewaardeerde stap gezet voor een grotere ledenbetrokkenheid bij de ontwikkeling van partijstandpunten', zo meende het bestuur zelf.¹²⁶

Doorbraak van Rouvoet bij referendum over de Europese grondwet

Ondanks de interne strubbelingen begon de ChristenUnie in de opiniepeilingen wel te stijgen. In 2004 stond de partij op vier à vijf zetels. Daarop kan de permanente campagne van invloed zijn geweest, die zo nu en dan flinke publiciteit voor de kleine ChristenUnie genereerde, maar zeker zal ook het optreden van partijleider Rouvoet een rol hebben gespeeld. Hoewel hij al vanaf 1994 Tweede Kamerlid was, steeg zijn ster in de Haagse politiek snel nadat hij het stokje van Veling had overgenomen. In 2003 kreeg hij de Thorbeckeprijs voor politieke welsprekendheid, waarbij de jury zijn vakmanschap roemde: Rouvoet combineerde ‘de bereidheid om, tegen politieke modes in, beschaving in woord en gebaar te laten prevaleren met een grote parlementaire effectiviteit en scherpte’.¹²⁷ Een jaar later verkoos de parlementaire pers hem tot ‘Politicus van het jaar’. De journalisten loofden het feit dat hij niet meedeed aan hypes en ‘Haagse spelletjes’. De ChristenUnie-aanvoerder was ‘een baken van rust en evenwicht in deze hectische tijden en iemand die zijn hoofd koel houdt’, aldus het juryrapport.¹²⁸

De nationale doorbraak van Rouvoet vond echter plaats in de campagne voor het referendum over het Europees Grondwettelijk Verdrag. De ChristenUnie vond de grondwet onaanvaardbaar vanwege het ontbreken in de preambule van een verwijzing naar de christelijke traditie. Zij was er ook voor beducht dat Brussel steeds meer bevoegdheden van de nationale regering zou overnemen, waardoor uiteindelijk een Verenigde Staten van Europa zou ontstaan – wat in strijd was ‘met de bijbelse ontwikkelingsopdracht die op regeringen en volken van de nationale staten rust’.¹²⁹ Deze afwerende opstelling werd niet door iedereen in de partij gedeeld. Een behoorlijke groep leden meende dat de ChristenUnie de positieve aspecten van de grondwet te weinig waardeerde en de negatieve overdreef. Kopstukken als de theoloog Jochem Douma, oud-senator Jurn de Vries en voormalig partijleider Veling gaven aan voor te zullen stemmen. Desalniettemin handhaafde de partij haar negatieve stemadvies.

Het boegbeeld van de ChristenUnie in de campagne was Rouvoet. Hij deed mee aan de grote fractievoorzittersdebatten en was in de pers en op televisie prominent aanwezig, waarbij zijn kwaliteiten als scherpzinnig debater volop tot hun recht kwamen. Hij bewoog zich gemakkelijk in kringen die niet de zijne waren. Zo was hij bijvoorbeeld te gast in het televisieprogramma Barend & Van Dorp, waarmee hij een geheel ander publiek bereikte dan anders. Volgens het *Reformatorisch Dagblad* groeide Rouvoet uit ‘tot leider van het nee-kamp’; *de Volkskrant* noemde hem ‘de ongekroonde winnaar van het debat over de Europese grondwet’, vanwege zijn ‘gefundeerd kritische toon’.¹³⁰ Lezers van *De Telegraaf* wezen Rouvoet aan als de beste debater tijdens de campagne, en in een opiniepeiling van Maurice de Hond kwam hij eveneens als beste uit de bus.¹³¹ Zelf wist Rouvoet niet goed wat hem overkwam: ‘Acht jaar lang was ik als gewoon Kamerlid volslagen oninteressant voor de media. *Den Haag Vandaag* wist niet eens dat ik bestond. En dan nu succes... een buitenkansje voor de ChristenUnie.’¹³² In de peilingen

schoot de partij omhoog naar zo'n acht zetels.¹³³ Ook de ontwikkeling van het ledental nam een keer ten goede. Sinds de referendumcampagne was de instroom groter dan de uitstroom. Het verlies over 2005 was met enkele tientallen veel geringer dan de jaren daarvoor; in 2006 boekte de ChristenUnie voor het eerst in haar bestaan ledenwinst – en dan meteen fors: netto kwamen er ruim 2.500 bij, vooral uit evangelische hoek. Aan het eind van dat jaar telde de partij 26.673 leden (zie tabel 5 in bijlage 1).¹³⁴

In de Tweede Kamer weerde de fractie van de christelijk-sociale ChristenUnie zich onder leiding van Rouvoet geducht tegen het kabinet-Balkenende. Rouvoet vond dat het zogeheten 'hervormingsbeleid' te neoliberal was ingekleurd en dat de balans tussen eigen verantwoordelijkheid en solidariteit zoek was geraakt. De koopkracht van de laagste inkomens zou te veel onder druk zijn komen te staan, het vreemdelingenbeleid was veel te hardvochtig, en op milieugebied stelde het kabinetsbeleid weinig voor. Dat Balkenende na de volgende Kamerverkiezingen het liefst de bestaande coalitie van CDA, VVD en D66 zou willen voortzetten, vond Rouvoet onbegrijpelijk: de christendemocraten zouden zich zo uitleveren 'aan de liberalen van de VVD en de libertijnen van D66'.¹³⁵

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 kon de ChristenUnie voor het eerst sinds lange tijd juichen. De opwaartse lijn in de opiniepeilingen kwam tot uiting in het resultaat: de partij boekte een flinke winst (van 66 zetels) en kwam uit op 414 zetels, waarmee zij de vierde partij werd, na de PVDA, het CDA en de VVD (zie tabel 4 in bijlage 1). Op de verkiezingsavond was dit onopgemerkt gebleven, pas de volgende dag realiseerden de media zich dat de ChristenUnie tot de winnaars behoorde. De 4,7 procent van de stemmen zou omgerekend goed zijn voor zes à zeven Kamerzetels, en daarmee was de partij weer helemaal terug. De samenwerking met de SGP was partijleider Rouvoet niet goed bevallen: 'Ik constateer dat we in de plaatsen waar we een lijstverbinding met de SGP hadden niet vooruitgegaan zijn.'¹³⁶ Bij de collegeonderhandelingen wist de Unie de verkiezingswinst om te zetten in een groter aantal wethouders; ze kreeg er nu 71). De kandidaten van de partij voor het wethouderschap werden door de andere partijen gewaardeerd: 'het zijn gewoon ontzettend goede politici', aldus de lijsttrekker van de PVDA in Zwolle.¹³⁷ Voor het eerst in de geschiedenis kreeg de partij een wethouder in een van de grote steden, namelijk Utrecht. De ChristenUnie werkte in 70 procent van het totale aantal colleges waarin zij participeerde samen met de sociaaldemocraten. Het aandeel van de colleges met het CDA daalde van 87 procent naar 67 procent, waarschijnlijk ook vanwege het grote verlies van de christendemocraten bij deze verkiezingen.¹³⁸

Evangelischen, katholieken en de grondslag

Hoe succesvol de raadsverkiezingen ook waren verlopen voor de ChristenUnie, de partij had nauwelijks zetels weten te bemachtigen in steden met veel, vaak

evangelische, christenmigranten – ondanks de intensieve campagne die zij bijvoorbeeld in Amsterdam had gevoerd. In de herfst van 2005 stelde het landelijk bestuur een speciale werkgroep in met als doel de evangelische achterban meer bij de partij te betrekken. Voorzitter werd Bert Niehof, vice-voorzitter van de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, die ook namens deze richting zitting had in het landelijk partijbestuur. Doel van de werkgroep was de politieke bewustwording onder de evangelischen te bevorderen, mede door een evangelische kandidaat op een ‘herkenbare plek’ op de lijst voor de Tweede Kamerverkiezingen te plaatsen.¹³⁹

Intussen was ook de opstelling van de ChristenUnie ten aanzien van het lidmaatschap van rooms-katholieken veranderd. Meende de partij in de eerste jaren na haar totstandkoming nog dat zo’n lidmaatschap ‘geen optie’ was, in 2006 bleek die ban verdwenen. Rouvoet bevestigde dat katholieken lid konden worden, en dat ‘enkelingen’ dat ook al hadden gedaan. Hij gaf toe dat zij daarbij wel moesten heenstappen over het feit dat in de Heidelbergse Catechismus – een van de belijdenisgeschriften – de mis een ‘vervloekte afgoderij’ werd genoemd.¹⁴⁰ Wanneer aspirant-leden zeiden in te stemmen met de grondslag en de Unieverklaring, dan was dat voldoende; ‘er wordt niet gecheckt op kerkelijke afkomst’, aldus partijvoorzitter Peter Blokhuis, die in april 2005 Van Daalen was opgevolgd.¹⁴¹

Dat de katholieken steeds meer in beeld kwamen bij de ChristenUnie, bleek ook uit de instelling in juni 2006 van de projectgroep ‘Limburg’, die moest nagaan of de partij bij de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2007 in deze provincie kans op een zetel zou maken. Het CDA was niet erg ingenomen met deze avances van de ChristenUnie in de richting van de katholieken. Het rooms-katholieke Tweede Kamerlid Jos Hessels wees op de hierboven aangehaalde passage over de mis in de Heidelbergse Catechismus, en veronderstelde dat lang niet alle katholieke sympathisanten van de ChristenUnie daarvan weet hadden. ‘Die mensen schrikken als ze horen dat de partij waarmee ze in zee zijn gegaan, de mis afgoderij noemt.’ Hij vond de wijze waarop de ChristenUnie campagne voerde ‘niet eerlijk en open’.¹⁴² De suggestie van Hessels dat de Unie dan ook maar katholieken kandidaat moest stellen, wees directeur Van Rhee van het partijbureau af: dat zou tot veel spanning in de partij leiden. Dat gebeurde overigens ook al enigszins zonder een katholieke kandidaat, want in de achterban was niet iedereen ingenomen met de openstelling van de ChristenUnie voor katholieken.

Tegen de achtergrond van de grote winst bij de raadsverkiezingen startte de redactie van *DenkWijszer*, het studieblad van de ChristenUnie, een discussie over de identiteit van de partij.¹⁴³ Daarbij ging het mede om de uiterst gevoelige vraag of de Unie de binding met de belijdenisgeschriften (de Drie Formulieren van Enigheid) moest loslaten om zo ook (meer) aantrekkelijk te worden voor evangelischen en rooms-katholieken. Geheel nieuw was dit niet; in de evaluatie van de verkiezingscampagne van 2002 was al voorgesteld om de formulering van de Unieverklaring tegen het licht te houden teneinde ‘het kader van de evangelische beweging mee te krijgen als trekkers van hun achterban’.¹⁴⁴ Het openen van de discussie over de grondslag deed veel stof opwaaien. ‘We willen niet het spoor

van het CDA gaan volgen?', waarschuwde A. Vente, secretaris van de kiesvereniging Reeuwijk; katholieken hoorden volgens hem in de partij niet thuis. Hij vroeg zich eveneens af hoe de doelstelling om leden te werven onder evangelischen zich verhiel tot het reformatorische karakter van de ChristenUnie.¹⁴⁵ Partijleider Rouvoet gaf aan geen behoefte te hebben aan een nieuw debat over dit thema, na de moeizame besprekingen die aan de oprichting van de Unie vooraf waren gegaan. 'Er is ook geen noodzaak toe, er zijn al evangelischen en rooms-katholieken lid.'¹⁴⁶

Tweede Kamerverkiezingen 2006

In tegenstelling tot de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 en 2003 had de ChristenUnie in de aanloop naar de vervroegde Kamerverkiezingen van 2006 (vanwege de val van het tweede kabinet-Balkenende in juni) haar kandidatenlijst behoorlijk vernieuwd, hoewel op de hoogste posities de vertrouwde gezichten stonden. Rouvoet was lijsttrekker. Het landelijk bestuur was zeer met hem ingenomen, onder meer omdat hij 'de relevantie van het Evangelie van Jezus Christus voor het Nederland van onze dagen zichtbaar' maakte.¹⁴⁷ Slob stond tweede, Huizinga derde. Na deze 'reformatorische' kandidaten kwamen representanten van de andere electorale doelgroepen van de ChristenUnie aan bod: Voordewind, hoofd communicatie en campagnes van het partijbureau, was van evangelischen huize, evenals de van de Antillen afkomstige Ortega-Martijn, die voor de christenmigranten als trekker moest fungeren. De voorzitter van de kandidatencommissie merkte over haar op dat zij 'de verpersoonlijking is van het gegeven dat de ChristenUnie geen blanke partij van de *bible belt* (bijbelgordel) is, maar evenzeer tienduizenden allochtone christenen uit tal van landen en culturen vertegenwoordigt'.¹⁴⁸

De ChristenUnie richtte zich in de verkiezingscampagne ook op jongeren en concentreerde zich daarbij meer dan vroeger op de persoon van de lijsttrekker en zijn uitstraling. Domineeszoon en EO-presentator Arie Boomsma ontwikkelde de site www.StemRou.nl. Hierop was een filmpje te zien van een hippe Rouvoet met een open kraag en wapperende haren, terwijl de 'christenrapper' Rivelino 'stem Rouvoet, stem rou' rapte. Tijdens de campagne stond Rouvoet volop in de schijnwerpers van de media.¹⁴⁹ De verkiezingsleus was 'Stem strategisch, stem ChristenUnie'. De oproep was bedoeld om de potentiële kiezer ervan te weerhouden op het laatste nippertje toch naar het CDA over te stappen, zoals in 2002 en 2003 veelvuldig was gebeurd: een stem op Balkenende betekende volgens de ChristenUnie een kabinet met de VVD en D66.

De ChristenUnie ergerde zich tijdens de verkiezingscampagne nogal aan het CDA, dat zich 'oneerlijk' zou opstellen. Rouvoet had ooit te kennen gegeven dat hij graag met de PVDA een centrumlinkse coalitie zou willen vormen. Vanwege die voorkeur voor de sociaaldemocraten stelde de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van het CDA Maxime Verhagen: 'Een stem op de ChristenUnie is

een stem op de PVDA.’ Zijn fractiegenoot Joop Wijn sprak van ‘Rooie Rouvoet’. Slob meende dat de christen-democraten de ChristenUnie met opzet in de linkse hoek zetten: ‘Zij proberen ons verdacht te maken bij de kiezer’.¹⁵⁰ De felheid van de reacties van de christendemocraten geven aan hoezeer zij de ChristenUnie als een electorale concurrent beschouwden.

Bij de Kamerverkiezingen kwam de ChristenUnie als een van de winnaars uit de bus: de partij ging van drie naar zes zetels. Zij was er dit keer wel in geslaagd de kiezers die volgens de opiniepeilingen van plan waren op haar te stemmen, vast te houden. Dit kwam mede omdat anders dan in 2003 de strijd tussen de PVDA en het CDA om de grootste partij te worden, al vroegtijdig in het voordeel van de christendemocraten was beslecht. Kiezers die twijfelden tussen een inhoudelijke stem op de ChristenUnie of een strategische op het CDA, konden daardoor met een gerust hart voor Rouvoet kiezen. Vooral buiten de *bible belt* vertoonde de partij electorale groei. Twee van de zes Kamerleden waren van evangelische afkomst. Toen begin 2009 de vrijgemaakt-gereformeerde Ed Anker naar de Crossroads-gemeente in Den Haag overstapte, bestond de helft van de Kamerfractie uit leden met een evangelische achtergrond. Het aandeel van de evangelischen in het ChristenUnie-electoraat zou naar schatting rond de tien procent liggen.¹⁵¹

De winst van de ChristenUnie werd niet door iedereen geapprecieerd. Waar de principiële oppositie van Rouvoet tegen de door Balkenende geleide kabinetten voeger vaak op veel waardering van de linkerzijde kon rekenen, werd na de verkiezingsoverwinning van zijn partij met het bijbehorende perspectief op regeringsdeelname door sommigen de alarmklok geluid. Nogal bont maakten de columnistes Elsbeth Etty en de schrijver Maarten 't Hart het. De laatste schreef over de ‘gevaarlijke gekken’ van de ChristenUnie. ‘Je kunt wel denken: ach, Rouvoetchristenen zijn buitengewoon keurige, onschadelijke mensen, maar ik vrees dat we straks lelijk op onze neus zullen kijken als deze idioten op enigerlei wijze invloed krijgen op het regeringsbeleid... Ze zullen gaan morrelen aan de abortuswetgeving, de euthanasieregeling, het homohuwelijk en het zal moeilijk zijn je ertegen te verzetten, want zelfs humanisten vinden Rouvoet integer.’ Etty deed er nog een schep bovenop. Ze had vroeger Rouvoet wel eens geroemd vanwege zijn staatsrechtelijke zuiverheid, maar nu brak ze de ChristenUnie tot de grond toe af, omdat de partij had gezegd dat ze het belangrijk vond dat de regering in God gelooft. Wanneer de ChristenUnie een dergelijk standpunt huldigt, ‘dan zie ik het verschil niet met de Talibaan, met het Saoedische koningshuis of met de ayatollahs in Iran. Of met Hezbollah, die zich hoogmoedig de Partij van God noemt.’¹⁵² Het waren beide voorbeelden van de ‘soms karikaturale vooringenomenheid’, waarover het bestuur van de ChristenUnie eerder al zijn bezorgdheid had uitgesproken.¹⁵³

Beide criticasters hadden voor hun tirades waarschijnlijk geen kennis genomen van het nieuwe verkiezingsprogramma van de ChristenUnie, dat namelijk op enkele essentiële punten op betekenisvolle wijze afweek van eerdere programma's. Zo drong de partij in 2006 niet langer aan op intrekking van de wetten die abortus,

euthanasie en het homohuwelijk mogelijk maakten – ofschoon dat wel haar ideaal bleef. Wel bepleitte zij striktere handhaving van de bestaande wetgeving ten aanzien van zwangerschapsafbreking en vrijwillige levensbeëindiging en het aanbieden van alternatieve mogelijkheden. Daarnaast verdween ook het desideratum dat in de grondwet tot uitdrukking zou worden gebracht ‘dat de overheid door God is aangesteld in Zijn dienst, en dat zij Hem daarom publiek moet eren en het beleid moet afstemmen op Bijbelse waarden’ (wat in min of meer gelijke bewoordingen wel in het Kernprogramma bleef staan). Naar aanleiding hiervan constateerde de CDA’er Sytze Faber terecht dat de ChristenUnie ‘de bakens nadrukkelijk (heeft) verzet. Een theocratisch restant is uit het verkiezingsprogramma verwijderd evenals de politiek irreële eis dat drie bestaande wetten worden ingetrokken. Daarmee werd in programmatisch opzicht de weg geëffend voor het dragen van regeringsverantwoordelijkheid.’¹⁵⁴

Regeringsdeelname

De nachtmerrie van ‘t Hart en Etty leek al snel te worden bewaarheid. Na de Kamerverkiezingen toonde partijleider Rouvoet zich bereid toe te treden tot een ‘christelijk-sociaal kabinet’ met het CDA en de PVDA.¹⁵⁵ Uit eigen onderzoek was de ChristenUnie gebleken dat meer dan tachtig procent van haar kiezers voorstander van deze combinatie was. In de kabinetsformatie stond zij aanvankelijk echter buiten spel: de christen- en sociaaldemocraten gingen eerst na of zij met de SP – de grootste winnaar van de verkiezingen – een regering konden vormen. Toen duidelijk was geworden dat dat er niet in zat en GroenLinks niet wilde, kwam de ChristenUnie aan bod. In de tweede helft van december begonnen de onderhandelingen. Rouvoet voorzag op immateriële punten ‘pittige discussies... Euthanasie en abortus hebben prioriteit in de onderhandelingen’.¹⁵⁶

Dit accent van Rouvoet kwam overeen met wat de achterban belangrijk vond. Tijdens de kabinetsformatie bleek uit een peiling dat een meerderheid van mening was dat in het af te sluiten regeerakkoord de partijstandpunten op (medisch-) ethisch terrein moesten worden opgenomen. Terwijl Rouvoet en Slob met de PVDA en het CDA onderhandelden, hield buiten de stichting Schreeuw om Leven, die werd geleid door oud-EO-directeur Bert Dorenbos en die een einde wil maken aan abortus, publiekelijk gebedsbijeenkomsten.

Op 7 februari presenteerde informateur Herman Wijffels het regeerakkoord, dat de basis vormde voor het vierde kabinet-Balkenende. Een aantal speerpunten van de ChristenUnie was daarin opgenomen, zoals het afschaffen van de sollicitatieplicht voor bijstandsmoeders met jonge kinderen en de introductie van een kindgebonden budget. Wat betreft abortus en euthanasie werd de bestaande wetgeving niet teruggedraaid, wel was afgesproken de formele zorgvuldigheidsnormen bij zwangerschapsafbreking te handhaven en daarnaast meer aandacht te schenken aan alternatieven (adoptie, hulpverlening). Ook zou er meer geld komen

voor palliatieve zorg. Uit een peiling die het *Nederlands Dagblad* uitvoerde onder zijn lezers – voor het merendeel ChristenUnie-kiezers – bleek dat de tevredenheid groot was.¹⁵⁷ De Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind (vBOK) toonde zich redelijk content over de afspraken die over abortus waren gemaakt. Rouvoet had zijn best gedaan om deze pressiegroep achter de stellingname van de ChristenUnie te krijgen. Zelfs de stichting Schreeuw om Leven was niet ontevreden. EO-journalist Andries Knevel sprak vanwege al die instemming van een historisch moment, aangezien de ‘autonome keuzevrijheid’ van de burger op medisch-ethisch terrein in het geheel niet was aangetast. De prominente radio- en televisiepresentator nam een ‘paradigmawisseling’ in orthodox-protestants Nederland waar, die erop neerkwam dat men erkende dat het opleggen van bijbelse normen en waarden aan een samenleving ‘die daar niet om vraagt’, niet meer kon.¹⁵⁸ De SGP had daarmee evenwel nog altijd minder moeite. Partijleider Van der Vlies verklaarde dat hij het akkoord nooit voor zijn rekening zou nemen; vooral de afspraken op medisch-ethisch terrein vond hij te mager.

In het nieuwe kabinet kreeg de ChristenUnie drie bewindslieden. Van Middelkoop werd minister van Defensie, Huizinga staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat. Partijleider Rouvoet nam het vice-premierschap op zich en kreeg de nieuwe portefeuille voor Jeugd en Gezin, een van de terreinen waarop zijn partij zich wilde profileren. Aanvankelijk had Rouvoet gezegd dat hij fractievoorzitter in de Tweede Kamer wilde blijven. Het landelijk bestuur gaf daaraan ook de voorkeur. ‘Bij de ChristenUnie geldt dat het politieke gezicht wordt bepaald door de fractieleider in de Tweede Kamer. Dus de politiek leider zit niet in het kabinet’, aldus een stellige partijvoorzitter Blokhuis, die deel uitmaakte van het formatieteam. Rouvoet zou als fractievoorzitter beter het imago van zijn partij kunnen bewaken dan als minister, maar Blokhuis sloot niet uit dat Rouvoet vanwege mogelijke ‘zwaarwegende redenen’ toch minister zou worden.¹⁵⁹ Hoewel de partijvoorzitter steun kreeg van de Tweede Kamerfractie, die Rouvoet liever als haar eerste man hield, besloot die toch tot het nieuwe kabinet toe te treden. Slob volgde hem op als fractievoorzitter. Huizinga had ook deze post geambieerd, maar zij lag niet goed in de fractie – tussen haar en Slob zou sprake zijn van een ‘incompatibilité d’humeur’.¹⁶⁰ In de partij was Rouvoets stap net als in de fractie omstreden. Schutte achtte het een inbreuk op de dualistische traditie van de ChristenUnie en haar voorlopers, en vond het feit dat de politiek leider primair verantwoordelijk was voor het coalitiebeleid ‘niet zonder risico voor de partij’.¹⁶¹

Op een ledenbijeenkomst na de totstandkoming van het regeerakkoord stelde Rouvoet dat ‘wij zeer herkenbaar zijn in het regeerakkoord en het kabinet’.¹⁶² Hoewel er ook kritische geluiden te horen waren, leken de meesten van de bijna zeshonderd aanwezige leden in te stemmen met de compromissen. De drie ChristenUnie-bewindslieden kregen een staande ovatie.

Katholieken en Statenverkiezingen

Ook de kiezers beloonden de regeringsdeelname van de ChristenUnie, afgaande op het succes van de partij bij de Statenverkiezingen in maart 2007. Vlak na de totstandkoming van het regeerakkoord steeg de partij van 3,8 procent in 2003 naar 5,6 procent.¹⁶³ In deze resultaten zijn de gezamenlijke lijsten met de SGP inbegrepen, die overigens van drie naar twee combinaties terugliepen (zie ook tabel 2 achter in deze bundel). Het was in zekere zin de vierde verkiezingszege op rij, na de referendumcampagne, de raads- en de Kamerverkiezingen. Bovendien trad de Unie in zes provincies toe tot het college van Gedeputeerde Staten; niet eerder had zij deel uitgemaakt van het dagelijks bestuur van een provincie (in 2008 zou Utrecht daar nog bij komen). De meesten van hen hadden overigens een GPV-achtergrond. Bij de Eerste Kamerverkiezingen steeg het aantal senatoren van twee naar vier. De ChristenUnie had haar kandidatenlijst weer verbonden met die van de SGP. Van een leien dakje was dat niet gegaan, enerzijds omdat de Unie nu deel uitmaakte van de regering, anderzijds omdat het zeer waarschijnlijk was dat van haar Senaatsfractie een vrouw deel zou gaan uitmaken. De samenwerking bleef echter overeind.

De ChristenUnie was haar verkiezingscampagne gestart in Eindhoven. De partij wilde actief katholieke kiezers werven in Limburg en Noord-Brabant, waarbij zij het nadrukkelijk op de CDA-achterban gemunt had. Volgens Van Rhee kreeg zijn partij signalen dat veel traditionele katholieke kiezers zich niet meer in 'de C van het CDA' zouden herkennen.¹⁶⁴ De provinciale afdeling in Limburg had op haar kandidatenlijst zelfs enkele rooms-katholieken op een – niet-verkiesbare – derde en vierde plaats gezet, zonder hierover te overleggen met het landelijk bestuur. Partijvoorzitter Blokhuis verwachtte dat de kandidaatstelling van katholieken zou leiden tot een debat in zijn partij. 'De vraag is of het geluid van de ChristenUnie, als orthodox-christelijke partij, ook door een actief lid van de Katholieke Kerk kan worden uitgedragen. Daar sta ik nog helemaal open in.'¹⁶⁵ In Limburg kwam de ChristenUnie overigens een paar honderd stemmen tekort voor haar eerste Statenzetel in deze provincie.

Ophef over homoseksuelen

Dat de ChristenUnie als regeringspartij veel meer onder het vergrootglas van de media was komen te liggen, bleek pas goed toen er in de zomer van 2007 ophef ontstond over het homostandpunt van de partij. homoseksuelen konden lid worden van de ChristenUnie zolang zij de grondslag onderschreven, en 'daar zit geen meetlat bij voor iemands seksuele geaardheid', aldus Rouvoet.¹⁶⁶ Het lag in de praktijk echter iets ingewikkelder, want de ChristenUnie was officieel van mening 'een homoseksuele praktijk niet te kunnen goedkeuren'. De natuurbeschermmer Jaap Dirkmaat had dit eerder al ervaren, toen hij zich vanwege het

uitgesproken milieustandpunt van de Unie als lid had aangemeld. Nadat bekend was geworden dat hij praktiserend homoseksueel was, kreeg hij bezoek van het toenmalige Tweede Kamerlid Stellingwerf, die hem verzocht zijn lidmaatschap om te zetten in een donateurschap. Dirkmaat bedankte vervolgens als lid.¹⁶⁷ In de optiek van de ChristenUnie had God de seksuele omgang tussen mensen bepaald tot man en vrouw, en binnen het huwelijk. ‘Homo’s die vanuit hun christelijke levensovertuiging, ondanks de pijn die dat zeker in het persoonlijk leven met zich meebrengt, zo’n bijbels genormeerd standpunt met ons delen zijn zeker van harte welkom bij de ChristenUnie.’¹⁶⁸

De beroering ontstond toen het Amsterdamse deelgemeenteraadslid Lont in het *Nederlands Dagblad* schreef dat op grond van de Bijbel de homoseksuele leefwijze ondubbelzinnig veroordeeld moest worden. ‘Ja, God haat deze zonde, en het verdient de “geestelijke” dood’, aldus Lont. Zij voegde er wel aan toe dat ‘wij... genade moeten schenken aan degene die van zijn homofiele pad wenst af te stappen’.¹⁶⁹ Het COC reageerde geschokt op deze uitspraken. Lont bood haar excuses aan en erkende dat de term ‘geestelijke dood’ ongelukkig was geformuleerd. Zij bedoelde ermee het ‘gescheiden zijn van God’.¹⁷⁰ Ook binnen de ChristenUnie baarden haar uitlatingen opzien. Partijvoorzitter Blokhuis vroeg Lont zich te onthouden van verdere uitspraken over homoseksualiteit, waarna zij zich mond-dood gemaakt voelde. Een gesprek tussen beiden klaarde de lucht.

Met het vergelijk tussen Blokhuis en Lont was de kwestie niet van tafel. Kort daarop trok Monique Heger zich als vertegenwoordiger van de ChristenUnie terug uit de gemeenteraad van Wageningen. Nadat zij een lesbische verhouding was aangegaan, bleek dat een aantal leden van de steunfractie deze relatie afwees, waarna zij haar raadslidmaatschap neerlegde. Heger vroeg het landelijk bestuur om een discussie op te zetten over de vraag of iemand die een homoseksuele relatie onderhield, de partij ook kon representeren in een vertegenwoordigend orgaan. Partijvoorzitter Blokhuis meende dat dit een ‘moeilijk verhaal’ was, omdat de geloofwaardigheid om namens de achterban op te treden eronder zou lijden. Voor een intern debat was hij niet geporteerd. ‘Ook de kerken zijn het er niet over eens. Dan is het niet aan ons om te zeggen: zo moet het.’¹⁷¹ Partijleider Rouvoet zei het te betreuren dat Heger had besloten op te stappen als raadslid.

Mede vanwege deze kwestie kondigde Lont aan dat zij het Uniecongres van 17 november – dat zich zou buigen over een gedragscode voor ChristenUnie-politici – wilde vragen uit te spreken dat praktiserende homoseksuelen geen bestuursfuncties in de partij konden bekleden en evenmin kandidaat konden worden gesteld voor vertegenwoordigende lichamen. Volgens Lont zouden Blokhuis en Rouvoet naar aanleiding van het opstappen van Heger hebben gezegd dat praktiserende homo’s de ChristenUnie konden vertegenwoordigen. Zij meende verder dat de Unie op dit terrein in de fout was gegaan nadat de partij was toetreden tot het kabinet.

De actie van Lont leidde alsnog tot een intern debat over deze kwestie. Perspectief-voorzitter Rogier Havelaar meende dat Lont de partij met haar manier van

doen geen dienst bewees. Oud-RPF-leider Meindert Leerling maande haar eveneens tot voorzichtigheid. Binnen de partij leek de steun voor Lonts standpunt echter groot: uit een peiling onder 28 voorzitters van de lokale kiesverenigingen door de EO bleek dat twee derde van mening was dat praktiserende homo's niet voor bestuurs- of vertegenwoordigende functies in aanmerking konden komen.

Het COC reageerde 'verbijsterd', en meende dat de actie van Lont wettelijk gezien discriminatie was. Een aantal politieke partijen stelde zich eveneens sterk afwijzend op. De Tweede Kamerfracties van de vvd en D66 wilden dat vice-premier en partijleider Rouvoet zich zou distantiëren van zijn partijgenote. Het Tweede Kamerlid Boris van der Ham (D66) pleitte ervoor dat het kabinet de overheids-subsidie aan de ChristenUnie zou stopzetten wanneer die partij praktiserende homo's uit politieke functies zou weren. Rouvoet en Blokhuis verklaarden dat van uitsluiting geen sprake was. Rouvoet ging niet in op de vraag of dit ook voor 'praktiserende' homoseksuelen gold. 'Dat is een discussie voor de partij. Daarop ga ik niet vooruitlopen.'¹⁷²

Op verzoek van het landelijk bestuur trok Lont haar motie in. Het bestuur haalde verder de gedragscode voor ChristenUnie-politici van de congresagenda en stelde de commissie Representatie in, die advies moest uitbrengen over de vraag 'op grond van welke argumenten de ChristenUnie mag oordelen over de levenswijze van een vertegenwoordiger'.¹⁷³ Voorzitter van de breed samengestelde commissie werd oud-GPV-voorzitter Cnossen; onder anderen oud-RPF-leider Leerling maakte er deel van uit.

In mei 2008 presenteerde de commissie haar rapport. Uitgangspunt was dat de partij van haar vertegenwoordigers mag verwachten dat zij op een geloofwaardige manier de partijstandpunten uitdragen. Dat houdt in dat hun privéleven in overeenstemming dient te zijn met wat zij politiek belijden. Wat betreft hun levenswijze zijn de vertegenwoordigers van de ChristenUnie aanspreekbaar op de Bijbel, aldus de commissie, die echter geen gedragscode met een 'zondenlijstje' wilde opstellen. Zij achtte de beoordeling van de homoseksuele levenswijze van een (kandidaat-)vertegenwoordiger relevant, maar meende dat die niet geïsoleerd moest gebeuren, maar altijd in een breder verband, 'in relatie tot het geheel aan opvattingen en gedragingen dat iemand al dan niet tot een geloofwaardig vertegenwoordiger van de ChristenUnie maakt'. Het moment dat zo'n beoordeling dient plaats te vinden, was bij de kandidaatstelling, waarmee de verantwoordelijkheid bij de selectiecommissies kwam te liggen. Een helder, eenduidig antwoord gaf de commissie Representatie dus niet op de vraag of 'mensen die in een homoseksuele relatie leven' een vertegenwoordigende functie kunnen bekleden – dat moest in een gesprek met de selectiecommissie duidelijk worden.¹⁷⁴ Volgens Cnossen was dat een bewuste keuze. 'Als we het categorisch uit wilden sluiten, hadden we het in de gedragscode op moeten nemen. En dat wilden we niet. In zo'n gesprek, waarbij het om meer gaat dan homoseksualiteit, kan het twee kanten op gaan.'¹⁷⁵

De partijtop schaarde zich achter het rapport. Rouvoet sprak van een ‘duidelijke keuze voor een benadering die zowel principieel als zorgvuldig is’.¹⁷⁶ Het wetenschappelijk instituut meende daarentegen dat het rapport juist aan duidelijkheid tekortschoot. Anderen vreesden dat de ChristenUnie op een hellend vlak was geraakt en zou afglijden naar een ‘klein CDA’.¹⁷⁷ Commissielid Leerling wees het advies af; hij was op bijbelse gronden van mening dat een persoon met een homoseksuele levenswijze de partij niet kon vertegenwoordigen. ‘Als God in Zijn Woord dat aangeeft, moeten we zonde ook zonde blijven noemen en daaruit consequenties trekken.’¹⁷⁸ Leerling kreeg bijval van Van Rhee, die inmiddels was vertrokken als directeur van het partijbureau en nu leiding gaf aan de op evangelisatie en hulpverlening gerichte stichting Tot Heil des Volks. Ook veel evangelischen lag het rapport zwaar op de maag.

In juni nam het Uniecongres het bestuursstandpunt met ruime meerderheid over. Wel was bij de afgevaardigden de behoefte aan duidelijkheid groot. Moties die uitspraken dat praktiserende homo’s de partij niet konden vertegenwoordigen, kregen echter weinig steun. Het congres sprak evenwel uit dat in het Kernprogramma, dat toch al herzien zou worden, moest worden opgenomen dat seksuele omgang ‘onlosmakelijk’ verbonden was met het huwelijk van man en vrouw. Aangezien het publieke gedrag van de ChristenUnie-politici niet in strijd mocht zijn met het Kernprogramma, kwam deze aanpassing er in feite op neer dat een homoseksuele relatie een politieke functie in de weg stond.¹⁷⁹

Voor Lont was dit niet genoeg: na het congres stapte zij uit de ChristenUnie. De partij zou niet langer vasthouden aan haar bijbelse uitgangspunten sinds ze deel uitmaakte van de regering. Niehof, voorzitter van de werkgroep Evangelischen, verwachtte niet dat veel evangelischen het voorbeeld van Lont zouden volgen, die voorgangster was in een Pinkstergemeente. Aanvankelijk had hij zich wel zorgen gemaakt, maar na de aanscherping op het congres zouden de meesten binnenboord blijven. Het partijbureau meldde in de herfst dat zo’n honderd leden hun lidmaatschap hadden opgezegd, omdat ze de gedragscode te ruim of juist te rigide vonden. In die tijd legde een homoseksueel bestuurslid van de ChristenUnie in Amsterdam zijn functie neer, omdat de hoofdstedelijke vereniging te weinig ruimte zou bieden aan homoseksuelen. Hij kreeg te horen dat hij alleen aan kon blijven wanneer hij geen relatie met een man zou aangaan. ‘Daarmee legde de partij mij eigenlijk een celibaat op, waar ik niet mee kan leven.’¹⁸⁰

Een jaar later laaide de discussie nog weer even op, toen het landelijk bestuur besloot het Kernprogramma niet te herschrijven. Dit betekende dat de uitspraak dat seksuele omgang alleen binnen het huwelijk van man en vrouw mocht plaatsvinden, niet in de tekst zou worden opgenomen. Een motie die het bestuur opriep dat toch te doen, werd met een grote meerderheid afgewezen. Als tegemoetkoming wilde het bestuur de zinsnede wel in een voetnoot bij het Kernprogramma opnemen.¹⁸¹

Europa

In 2008 en 2009 leek het erop dat de ChristenUnie niet alleen met het CDA in de regering zou zitten, maar ook in dezelfde fractie in het Europees Parlement. Blokland speelde met de gedachte toe te treden tot de fractie van de Europese Volkspartij (EVP), waarvan de Nederlandse christendemocraten ook deel uitmaakten. Van de IND/DEM-fractie had de ChristenUnie schoon genoeg, vanwege xenofobe en antisemitische uitlatingen van sommige leden. Bovendien had de partij zich uitgesproken ten gunste van het Verdrag van Lissabon – de benaming van de herziene Europese grondwet. Hierdoor paste ze helemaal niet meer in deze fractie, die zoals eerder vermeld zeer wantrouwend stond tegenover het Europese integratieproces. Een werkgroep van de ChristenUnie adviseerde eveneens om de aansluiting bij de EVP te verkennen. Het landelijk bestuur wilde die kant wel op, maar het partijcongres toonde zich gereserveerder. Niet alleen was de EVP nogal federaal ingesteld, ook zouden er ‘vreemde snuiters’ deel van uitmaken – waarmee werd bedoeld op *Forza Italia* van Silvio Berlusconi.¹⁸² De Britse Conservatieven, die zich hadden losgemaakt van de EVP omdat die te pro-Europees zou zijn, vormden met enkele gelijkgestemde eurosceptische groepen een eigen fractie, de *European Conservatives and Reformists* (ECR). Na de Europese verkiezingen in juni 2009 sloot de ChristenUnie zich hierbij aan – zonder de SGP overigens, die voor de Britten alleen welkom was wanneer zij toezegde bij de volgende verkiezingen vrouwen op haar kandidatenlijst te plaatsen.

De ChristenUnie en de SGP hadden wel weer met één lijst aan de verkiezingen deelgenomen. De Unie had zich het recht voorbehouden met een vrouwelijke lijsttrekker te komen, maar daarvan niet gebruikgemaakt. Lijstaanvoerder werd Peter van Dalen, die Blokland opvolgde. Naast de aanvaarding van de mogelijkheid dat een vrouw lijsttrekker werd, deed de SGP nog een grote concessie door akkoord te gaan met het Verdrag van Lissabon. Des te bitterder was de pil toen na de verkiezingen de wegen tussen beide partijen zich scheidden, na een samenwerking van 25 jaar. Slob meende dat het in de toekomst maar beter was zelfstandig aan verkiezingen deel te nemen; ‘dan kun je volledig je eigen programma uitdragen’.¹⁸³

Regeringsdeelname en de kritiek daarop

Deelname aan de regering was bepaald niet eenvoudig voor de ChristenUnie, ook al haalde ze belangrijke zaken binnen als het programmaministerie voor Jeugd en Gezin, het kindgebonden budget en de gratis schoolboeken. Al snel nadat de coalitie van start was gegaan, kwam de Unie in botsing met de PVDA over gewetensbezwaarde ambtenaren van de burgerlijke stand die geen huwelijk tussen homoseksuelen wilden sluiten, terwijl de partij dacht dat zij deze zaak goed in het regeerakkoord geregeld had. Hetzelfde gold later voor het tegengaan van het oneigenlijk toestaan van koopzondagen, waarvan de Unie vreesde dat de afspraken

daarover op de lange baan werden geschoven. Ook andere thema's leidden tot spanningen, zoals de afschaffing van de flitsscheiding, het wetsvoorstel dat homoparen de mogelijkheid geeft kinderen uit het buitenland te adopteren, en de embryoselectie ter voorkoming van erfelijke vormen van borst- en darmkanker (waarbij embryo's met een dergelijk gen worden vernietigd). De principes van de ChristenUnie botsten regelmatig op de weerbarstige praktijk, maar volgens politiek leider Rouvoet ging het besturen niet ten koste van de beginselvastheid. Regeren en getuigen kon volgens hem samengaan; de ChristenUnie zou zich ontwikkelen tot een 'getuigende bestuurderspartij'.¹⁸⁴

Met Rouvoets opvatting dat de ChristenUnie haar uitgangspunten niet zou relativeren, was in ieder geval SGP-leider Van der Vlies het oneens. Regelmatig uitte hij zijn bezorgdheid over de meegaandheid en compromisbereidheid van de Unie en de prijs die zij betaalde voor kabinetsdeelname; Van der Vlies vond de oogst na anderhalf jaar regeren 'gewoon magertjes'.¹⁸⁵ Binnen de ChristenUnie deelde een aantal prominente leden Rouvoets optimistische visie evenmin. Emeritus hoogleraar Douma vond de inbreng van de Unie in het kabinet – net als Van der Vlies – aan de matige kant. 'Ik besef dat de speelruimte beperkt is, maar zelfs van het afremmen van verkeerde ontwikkelingen merken we tot nu toe weinig'.¹⁸⁶ Leerling zag 'op echt principiële punten... helaas weinig of geen echte ombuigingen in het regeringsbeleid'.¹⁸⁷ Van Rhee nam een 'compromisbereidheid' bij de ChristenUnie waar die in zekere zin vergelijkbaar was met het CDA. 'Zij gaat nu in de coalitie ook in dingen mee, waarmee ze in de oppositiebanken nooit zou hebben ingestemd'.¹⁸⁸ De oud-directeur van het partijbureau kon er nog wel begrip voor opbrengen, maar het beviel hem niet. Cees van Bruchem, van 1999 tot 2003 senator, signaleerde een 'toenemend pragmatisme', dat deels samenhang met de wens van de ChristenUnie om 'salonfähig' te zijn.¹⁸⁹ Hij was in 2008 uit de partij gestapt; de druppel die de emmer voor hem deed overlopen was de poging van de Unie om onder de rooms-katholieke kiezers steun te werven. De partij intensiverde overigens deze inspanningen: in het voorjaar van 2009 stelde zij een speciale werkgroep in om deze groep meer bij de partij te betrekken. Struikelblok om lid te worden bleven voor rooms-katholieken toch vaak de Drie Formulieren van Enigheid, met daarin de beruchte uitspraak over de mis. De werkgroep kondigde aan de discussie over de grondslag in de partij in 2010 aan te zwengelen.¹⁹⁰

Ook in evangelische kringen riep de verantwoordelijkheid die de ChristenUnie voor het kabinetsbeleid droeg vragen op, vooral wat betreft abortus en euthanasie. Mede daarom belegde de werkgroep Evangelischen een aantal bijeenkomsten in het land om in te gaan op de kritiek uit deze hoek. Aanleiding was de mislukking van enkele nationale conferenties die waren bedoeld om 'de evangelische broeders en zusters' bij elkaar te brengen. Om de samenkomsten voor hen aantrekkelijker te maken, kregen ze een evangelisch karakter met 'praise- en aanbiddingsmuziek'.¹⁹¹

Overigens leken de kiezers van de ChristenUnie wel in te stemmen met de deelname van de partij aan het landsbestuur. Na het aantreden van het vierde kabinet-Balkenende groeide de partij in de opiniepeilingen geleidelijk aan tot

negen zetels in de zomer van 2007. Een paar jaar later was de ChristenUnie nog altijd goed voor zeven à acht zetels, en dat terwijl het CDA en de PVDA beide op verlies stonden.

Slot

De ontwikkeling van de ChristenUnie in de eerste tien jaar van haar bestaan valt grofweg in drie delen uiteen. De eerste jaren verliepen moeizaam als gevolg van electoraal malheur en de spanningen die bij een fusie horen. Na de komst van Rouvoet als politiek leider kwam de partij langzamerhand wat tot rust en tekende zich een herstel in de kiezersgunst af. De in 2007 begonnen periode van regeringsdeelname bood de ChristenUnie kansen om een deel van haar program te realiseren, maar betekende ook grote media-aandacht voor de partij, die niet alleen positief uitpakte.

Bij de totstandkoming van de ChristenUnie in januari 2000 zag haar toekomst er zonnig uit. Na jarenlang gedelibereer over samenwerking was eindelijk de kogel door de kerk en gingen het GPV en de RPF op in één formatie. Afgaande op de peilingen leken de kiezers de politieke fusie lange tijd goedgezind. In mei 2002, onder weliswaar bizarre omstandigheden, viel dat vertrouwen echter tegen. Na de moord op Fortuyn stemde een deel van het potentiële electoraat van de ChristenUnie op het CDA, dat werd aangevoerd door de gereformeerde Balkenende. In januari 2003 kalfde het kiezersaandeel van de Unie verder af toen de christendemocraten in een felle tweestrijd verwickeld waren met de sociaaldemocraten. In de top van de ChristenUnie bestond de neiging het electorale falen hoofdzakelijk toe te schrijven aan de aantrekkingskracht van het machtige CDA, maar dat klopte maar ten dele. De achteruitgang bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in maart 2003 en het Europees Parlement in juni 2004 toonde aan dat ook wanneer de machtsvraag niet centraal stond, de ChristenUnie verloor. Interne kwesties zullen dan ook zeker van invloed zijn geweest, zoals de wijze waarop partijleider Veling het veld moest ruimen en de declaratie-affaire van de europarlementariërs.

In deze eerste turbulente jaren had de ChristenUnie het zwaar. De spanningen werden echter niet alleen veroorzaakt door aanhoudende verkiezingsnederlagen, maar hadden ook te maken met de balans tussen de beide bloedgroepen – net als bij eerdere partijfusies, zoals het CDA in 1980 en GroenLinks in 1990. Hoewel er op dit thema in die tijd een taboe lag, was voor iedereen zichtbaar dat de oude RPF het aanzien van de ChristenUnie domineerde – niet alleen in personele zin (de Kamerfracties, de bezetting van belangrijkste partijorganisatorische posten), maar ook wat betreft het ledenbeleid (dat veel meer ruimte bood dan in het GPV ooit het geval was geweest, ook na de versoepeling in 1993), de politiek-ideologische positionering ('christelijk-sociaal') en de strategische ambitie (de wens een 'beweging' te zijn).¹⁹² Het GPV leek er nauwelijks meer aan te pas te komen. Opvallend

is echter ook dat de verschillen tussen de bloedgroepen met de tijd steeds minder beleefd werden.¹⁹³

Na deze verwickelingen in de eerste jaren na de fusie, die aan het eind van 2003 organisatorisch werd afgerond, kwam de ChristenUnie met het aantreden van Rouvoet als partijleider in rustiger vaarwater. Zijn komst bracht niet meteen electoraal herstel: dat kwam pas bij de raadsverkiezingen in maart 2006. Een drietal factoren lijkt aan die opleving te hebben bijgedragen. In de eerste plaats de permanente campagne, die in 2003 onder leiding van Van Rhee en Voordewind van start ging. Ook al zag de Tweede Kamerfractie er aanvankelijk het nut niet echt van in, zij heeft zich wel laten overtuigen van het belang van een grotere maatschappelijke zichtbaarheid van de ChristenUnie en het creëren van een netwerk van geestverwante organisaties. Een tweede element was het doelgroepenbeleid, dat tot meer kiezers en leden moest leiden. Behalve op vrouwen richtte de ChristenUnie zich – veel meer dan voorheen de RPF had gedaan – op de evangelischen, en al snel ook op de deels met deze categorie samenvallende christenmigranten. Beide factoren kunnen onder de noemer professionalisering worden gebracht, net als de tegenbegrotingen waarmee de Tweede Kamerfractie sinds 2003 kwam. De derde en wellicht belangrijkste reden die de electorale omslag verklaart, is Rouvoet zelf. Hij maakte al vanaf 1994 deel uit van de Kamer, genoot er respect, maar trad niet echt op de voorgrond. Als aansprekend politicus brak hij door tijdens de referendumcampagne in 2005. Waar de media hem eerder nauwelijks hadden zien staan, was het zoeklicht nu veelvuldig op Rouvoet gericht – met alle voordelen voor zijn partij van dien.

De derde fase in de ontwikkeling van de ChristenUnie brak aan met het succes bij de Kamerverkiezingen van november 2006 en de daaropvolgende regeringsdeelname. Al in 2003 had de ChristenUnie – samen met de SGP – even aan de macht mogen ruiken. Dat het feest toen niet doorging, omdat de VVD moeite had met een aantal staatkundig-gereformeerde opvattingen, zal de partijleiding niet zijn vergeten en zal hebben doorgewerkt in haar opstelling ten aanzien van de SGP. Met deze partij werd de samenwerking in deze tien jaar minder vanzelfsprekend, terwijl die met het CDA ontloek (zij het hoofdzakelijk in Den Haag, terwijl coöperatie op Europees niveau reëel werd overwogen, maar geen doorgang vond).¹⁹⁴ Wat de top van de ChristenUnie zich ook zal hebben gerealiseerd, is dat het standpunt in het eigen verkiezingsprogramma dat de wetgeving ten aanzien van abortus, euthanasie en homohuwelijk moest worden teruggedraaid, in de Nederlandse, grotendeels gesecculariseerde samenleving van het begin van de 21ste eeuw onhaalbaar was en een sta-in-de-weg vormde voor een positie in het kabinet. In het programma van 2006 was de eis tot herroeping van deze wetgeving dan ook verdwenen. Intrekking bleef nog wel het principiële einddoel van de ChristenUnie, maar met minder nam zij nu ook genoegen. Met dit strategische pragmatisme kwam er een einde aan de worsteling van de partij over de vraag hoe het programmatische ideaal met de politieke realiteit moest worden verzoend.

Het succes van de ChristenUnie kende ook een keerzijde. Vanzelfsprekend is het niet eenvoudig om in het kabinet staande te blijven tussen het CDA en de PVDA, die niet alleen veel groter zijn, maar ook een langere ervaring hebben en veel meer bedreven zijn in het politieke spel. Nog lastiger is de immense media-aandacht voor de ChristenUnie met betrekking tot aspecten van haar orthodox-protestantse identiteit, zoals de kwestie van homoseksuele partijvertegenwoordigers en de embryoselectie. Hoewel de partij onder het vergrootglas ligt, weet zij zich nog altijd electoraal te handhaven – in de peilingen staat zij al tijden op enkele zetels winst. De bonus die bij de fusie verwacht werd, lijkt zo alsnog te worden uitgekeerd.